
MŰHELYTANULMÁNYOK

DISCUSSION PAPERS

MT-DP – 2017/18

**A hatalmi szerkezet dinamikája,
a túlfűtöttség és annak térbeli megjelenése Kínában**

CSANÁDI MÁRIA – GYURIS FERENC

Műhelytanulmányok
MT-DP – 2017/18

MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont
Közgazdaság-tudományi Intézet

A hatalmi szerkezet dinamikája, a túlfűtöttség és annak térbeli megjelenése Kínában

Szerzők:

Csanádi Mária
tudományos tanácsadó
Közgazdaság-tudományi Intézet
Magyar Tudományos Akadémia - Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont
e-mail: csanadi.maria@krtk.mta.hu

Gyuris Ferenc
egyetemi adjunktus
Eötvös Loránd Tudományegyetem, Regionális Tudományi Tanszék
e-mail: gyurisf@caesar.elte.hu

2017. június

ISBN 978-615-5754-05-0
ISSN 1785-377X

Kiadó:
Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont
Közgazdaság-tudományi Intézet

A hatalmi szerkezet dinamikája, a túlfűtöttség és annak térbeli megjelenése Kínában

Csanádi Mária - Gyuris Ferenc

Összefoglaló

Ebben a cikkben azt vizsgáljuk, hogy milyen rendszerszerű következményei vannak a beruházások dinamikája szempontjából a külső sokkhatáshoz alkalmazkodó állami beavatkozásnak az átalakuló kínai gazdaságban. Az elemzés időtartama a globális válságot megelőző és követő időszak. A beruházások dinamikáját egy összehasonlító pártállami modell koncepciója keretében értelmezzük. Rámutatunk arra, hogy a beruházások túlfutását a párt, az állam és a gazdaság döntéshozói közötti függőségi és érdekérvényesítési viszonyokból alakult pártállami hatalmi háló, s az abban keletkező szerkezeti motivációk okozzák. Megállapítjuk, hogy ezek a sajátosságok a sokkhatás (a globális válság) után az erőteljesebb állami beavatkozások következtében intenzívebbé válnak. Az intenzitás mértéke a hatalmi eloszlás egyenlőtlenségeihez igazodik, az elosztás térbeli, illetve tulajdonbeli prioritásai szerint maga is egyenlőtlenül alakul. Azok a szerkezeti sajátosságok, amelyek a beruházások túlfutását, s ezzel a gazdaság túlfűtöttségét okozzák, a pártállami rendszer átalakulása során továbbra is érvényesülnek, sőt a piaci szereplők állami prioritásokhoz történő alkalmazkodása következtében felerősödnek. Elemzésünk ennek tükrében számos számszerű következtetésre ad lehetőséget. Bemutatjuk, hogy a külső sokkhatáshoz történő alkalmazkodás a rutinszerű magatartások intenzitását, és vele a gazdasági túlfűtöttség mértékét növeli. Azt is bizonyítjuk, hogy a pártállami háló önhasonló szerkezeti és működési sajátosságai következtében a gazdasági túlfűtöttség nem csak országos, hanem tartományi szinten is kimutatható. Bemutatjuk továbbá, hogy a túlfűtöttség azokban a térségekben a legerősebb, amelyeket az állami beavatkozás preferál. Rámutatunk arra is, hogy a pártállam átalakulása folyamán a túlfűtöttség mértékének időszakos kilengései és a háló aktivitásának átmeneti megnövekedései összefüggenek; valamint arra, hogy a beruházások kilengései, azok felfutásai és lecsengései mögött a különböző tulajdonformájú vállalatok részéről eltérő magatartásformák fedezhetők fel.

Tárgyszavak: átalakulás, beruházás, Kína, pártállam, túlfűtöttség, válság

JEL kódok: P1, P 20, P25, P50, P51 B52, GO1, H72 L21 R12

Köszönetnyilvánítás

Köszönjük Madarász Aladár és Soós K. Attila hasznos koncepcionális észrevételeit, valamint Wang Wanjun szakmai segítségét. A tanulmány a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (NKFIH) K115932 és PD121127 számú pályázatainak támogatásával készült.

Dynamics of power structure, overheating, and their spatial pattern in China

Mária Csanádi – Ferenc Gyuris

Abstract

We scrutinise in this paper the systemic consequences of state intervention triggered by external shocks for the dynamics of investment in the transforming Chinese economy. Our analysis focuses on the period before and after the global crisis. We interpret investment dynamics in a comparative party-state model concept framework. We point out that overinvestment is an outcome of the party-state power formed by relations of dependence and interest promotion between party, state and economic decision-makers, and of emerging structural motivations inside of this network. Our findings reveal that these specific features intensify after state intervention, which reacts to the external shock. The level of intensity corresponds inequalities in power distribution within the network and, more specifically, regional and ownership priorities of the network. Structural and motivational specifics that cause overinvestment and thereby economic overheating prevail inside the network even during the transformation of the system. Moreover, they are further enhanced by market actors adapting to priorities in the network. In light of this approach, our analysis will end up in several quantitative conclusions. We will demonstrate that adaptation to an external shock increases the intensity of routine behaviour within the network. We will also prove that due to self-similar structural and operational characteristics of the party-state network overinvestment and, consequently, economic overheating can be detected not only on the national, but on province level as well. Furthermore, we will provide evidence for that overheating concerns especially those regions which are preferred by state intervention. We will underline that temporal swings of overinvestment, that cause economic overheating, and temporarily intensifying activity of the network are interlinked during the transformation of the party-state. Finally, we will reveal that behind swings of investment, including both ups and downs, we may find different forms of behaviour at enterprises with different types of ownership.

Keywords: China, crisis, investment, overheating, party state, transformation

JEL codes: P1, P 20, P25, P50, P51 B52, GO1, H72 L21 R12

BEVEZETÉS

A kommunista pártállamok beruházási dinamikája e rendszerek keletkezése óta alapvető problémakörnek számít a kapcsolódó tudományos kutatásokban. A „tervszerű, arányos fejlődés” sokat hangoztatott ideológiai elvével¹ szembenálló valóságot, a beruházások dinamikájának ciklikus ingadozását tudományos körökben sem volt egyszerű értelmezni. A beruházási ciklusokat elemző „korai” tanulmányok az 1960-as–1980-as évekbeli kelet-európai és szovjet pártállami rendszerekkel foglalkoztak és egyfelől az úgynevezett tervutasításos, másfelől a reformidőszakra fókuszáltak (pl. Bajt 1971; Bauer 1978, 1987; Soós 1976, 1978, 1986, 1987, 1989; Kornai 1981; Grosfeld 1986; Ickes 1986; Zou 1993).²

Mindkét időszakra vonatkozóan a kutatók egyetértettek a beruházási ciklusok létében, valamint annak permanens voltában. A beruházási ciklusokat rendszerbeli sajátosságként, a rendszer normál állapotaként kezelték. A gazdaság túlfűtöttségét okozó tényezőkben is – bár eltérő hangsúllyal – közös volt az álláspontjuk. A beruházási hajszát mindannyian a vállalatok és az értük felelős minisztériumok irányából jövő állandó nyomásnak tulajdonították. A beruházási ciklusok kialakulását értelmezésük szerint – a feszültségek halmozódását, a hiány növekedését, a társadalmi elégedetlenség fokozódását érzékelő – társadalmi tervezőknek (social planner) tulajdonították. Értékelésük szerint a tervezők a beruházási hajszát a hiány okozta feszültségek halmozódásával időnként visszafogják, majd azok csillapodásával újra szabadjára engedik.

Kimondva vagy kimondatlanul a gazdaság túlfűtöttségének permanens okát az intézményrendszer sajátos működésében látták: az állami döntéshozás hierarchikus berendezkedésében (Bauer), a paternalista állam preferenciáiban (Kornai), a hiány és a beruházási ciklus dinamikus kölcsönhatásában (Zou), amelyeket közvetlenül a társadalmi tervező (social planner) optimalizálásra törekvő döntései hoznak létre. Ezen okok továbbélnék a reformidőszak vegyes intézményi rendszerében is (Soós). A rendszerszerű okok tartósságát részben rendszerszintű jellemzőkre – az állami vállalatok puha költségvetési korlátjára (Kornai) vagy a profit-motiváció hiányára (Soós) vezették vissza. Az okok között továbbá olyan tényezőket is azonosítottak, mint a folytonos gazdasági növekedés kommunista ideológiából következő

¹ Az a gondolat, amely szerint a tervszerűség a szocialista termelés alapvető vonása (kell legyen), Engelsnél (1950), majd később Leninnél (1949) is megjelent. A „népgazdaság tervszerű, arányos fejlődése” fogalom bevezetése, valamint a „tervszerű, arányos fejlődésnek” a szocialista gazdaság „objektív törvényeként” való értelmezése Sztálinnak (1953) a szocializmus közgazdasági problémáit taglaló írásához kötődik, nemzetközi „népszerűsítésében” pedig a Sztálin utasítására készülő, de csak az ő halála után befejezett szovjet politikai gazdaságtani alapmű (Osztrovityanov et al. 1955) is komoly szerepet játszott. A koncepció egyik korai, részletes, a sztálinista korszellemet tükröző magyar ismertetését I. Nagy (1954) tanulmányában.

² A szocializmus ciklusokkal, válságokkal kapcsolatos felsorolt és további elméleteinek részletes elemzése valamint a túltermelési válságokkal való összevetése külön tanulmány tárgya lesz.

türelmetlen hajszolása (Soós, Kornai), illetve olyan rendszerfüggetlen emberi vonásokat, mint általában az intézménnyel való azonosulás, a növekedés és a hatalom vágyának természetes „állati ösztöne” mind a vállalatvezetők, mind az irányítók részéről (Kornai). A rendszerbeli, ideológiai és emberi sajátosságok mobilizálására szolgálnak a folyamatos aktivizáló kampányok (Soós) a vállalatokkal közvetlen és közvetett kapcsolatban levő társadalmi szervezetek bevonásával. Bajt szerint a kilengések gyakoriságának csökkenését a tervezők idővel halmozódó szabályozási tapasztalatai teszik lehetővé. Ehhez hasonló Soós vélekedése, amikor a beruházási ciklusok fennmaradását a reformok inkonzisztenciájának tulajdonítja.

Az eddig értékelt elméletek és viták nem terjedtek ki az ázsiai pártállami rendszerek beruházási dinamikájának elemzésére, és nem születtek további publikációk a kelet-ázsiai pártállami rendszerek átalakulása során tapasztalható beruházási dinamikák hasonlóságáról, illetve eltéréseiről sem. Ennek egyik valószínű oka, hogy a beruházások működési közegét képező társadalmi rendszerek hatalmi szerkezetének, működésének, és átalakulásának összehasonlító elemzése sem történt meg (Csanádi 2016).³

A Kelet-Európához kapcsolódó elméletek, ezen belül Kornai elméletei azonban hatással voltak a Kínával foglalkozó nyugati és kínai kutatókra. Az ő elemzéseik a kínai pártállam növekedéséről és beruházásainak „túlfutásáról” a kínai gazdasági növekedés és átalakulás felgyorsulásával egy időben, az 1990-es évek elejétől születtek.⁴ A nyugati szerzők esetében e tanulmányok a kínai gazdasági fejlődés különböző szakaszait ölelik fel (Zou 1991; Imai 1994, 1996; Oppers 1997; Brandt, Rawski 2008; Keidel et al. 2007; Ljungwall, Xu 2009; Ahuja, Nabar 2012; Chang et al. 2015). Rendszerszerű megközelítéseikben keverednek a piaci szempontú elemek a kelet-európai pártállami rendszerek elemzéséből átvett kategóriákkal. Kornai bürokratikus koordináció és piaci koordináció elméletét (1983) felhasználva a beruházási ciklusok létét nem csak a tervutasításos rendszerre (Naughton 1987), hanem a reformidőszakra is kimutatják (Imai 1994, 1996). A beruházások túlfutásának okát a szelektív

³ Ugyanez jórészt érvényes azokra a területi szemléletű munkákra is, amelyek különösen város–vidék vonatkozásban mutattak rá a kelet-európai pártállami beruházások aránytalan és növekvő egyenlőtlenséget generáló elosztására (pl. Barta 1994; Beluszky 1999; Hajdú 1993; Meusbürger 1997; Nemes Nagy 1987; Szelényi 1990; Vági 1982). A néhány kivételre, tehát a kelet-európai és a kínai szocialista pártállami rendszerek területi egyenlőtlenségi folyamatait legalább rövidebben összevető munkára példaként említhető Frolic (1976) és Gyuris (2014).

⁴ A lehetőségekhez mérten igyekeztünk áttekinteni a Kínában dolgozó kutatók vonatkozó publikációit is a kilencvenes évek közepétől napjainkig. Kínai kollégánknak, Wang Wanjun (Nanjing University of Finance and Economics) kortárs kínai közgazdaságtudományi folyóiratok alapján tematikusan szelektálta a címeket és összefoglalókat angol nyelven. Ezek alapján annyit meg tudtunk ítélni, hogy a helyi szerzők foglalkoznak-e a beruházások túlfutásával és ennek következményeivel, milyen szempontból vetik fel az adott témát, milyen tényezőket hoznak egymással összefüggésbe, és milyen javaslatokat tesznek a problémák megoldására. Ezzel együtt el kell ismernünk, hogy csak nagyon szelektíven „látunk rá” a kínai nyelvű irodalomra, és csak kollégánk szelekciós stratégiáját követhettük.

gazdaságpolitikában, valamint a központi és helyi intézmények ezt követő vagy megerősítő magatartásában és ösztönző eszközeiben látják. Ezek jellemzője az állami tulajdonú vállalatok preferálása a magántulajdonban lévőkkel szemben, a nagyvállalatoké a kicsikkel szemben, a nehézipar a könnyűiparral szemben, az ipar a mezőgazdasággal szemben, a városi területeké a vidékiekkel szemben, és – a kínai pártállam decentralizált jellegéből fakadóan – a helyi beruházásoké a központiakkal szemben. A szerzők felróják az állami beruházások nagy arányát, a bürokratikus alkumechanizmusok jelenlétét, a gyenge pénzügyi elszámoltathatóság fennmaradását, és a bankhitelek költségvetési preferenciákhoz hasonló szelektív odaítélését a piaci koordináció előrehaladása dacára. Mivel azonban az egyes beruházási ciklusok okait sok esetben aktuális piaci és gazdaságpolitikai összetevők szerint értékeli, nem térnek ki arra, hogy ezek a sajátosságok miért maradnak fenn, és nem találnak közös rendszerszerű magyarázatot az ismétlődésekben sem.

A Kínában dolgozó szerzők inkább a túlzott beruházási tevékenység következményeire, a folyamatosan jelenlevőnek tekintett túlkapacitásra és alulhasznosításra fókuszálnak. Ezeket a Kínai Népköztársaságban égetően aktuális problémákat a nyugati elemzőkhöz hasonlóan összefüggésbe hozzák a túlzott beruházással, a politikai ciklusokkal, a helyi kormányzatok politikailag érzékeny magatartásával (a pozíciók birtoklásának időtartamához kötődő teljesítménykényszerrel és a helyi protekcionizmussal), az olcsó erőforrásokkal, a helyi kormányzati garanciavállalással, továbbá a nagy állami vállalatok preferálásával. Ahogy az állandónak tekintett túlkapacitás jelenségeit, úgy a megoldásokat is – a nyugati elemzőkkel megegyezően – gazdaságpolitikai intézkedésekben látják: a piacosításban, a kormányzati ösztönzők átalakításában, a kereslet növelésében és az erőforrások optimálisabb allokációjában.

Összességében mindkét csoport írásaiban megjelennek a rendszerszerű elemek, de sem a kritizált jelenségek, sem a megszüntetésükre javasolt törekvések ismételt kudarcának rendszerspecifikus okait nem vizsgálják. Nem derül ki, miért maradnak fenn a beruházási ciklusok, a túlzott beruházások, a beruházások növelésére irányuló vállalati nyomás, a rendszeres állami beavatkozás a gazdaságba, valamint a GDP és a beruházások fluktuációinak összefüggése mind a tervutasításos, mind a reformidőszakban. Hasonlóképpen történik ugyan utalás rendszerszerű elemekre a kínai beruházási dinamika elemzésekor, de nem világos, hogy miért ismétlődik mind a központi, mind a helyi állami szervek (és állami tulajdonú bankok) beavatkozásaiban és erőforrás-elosztásában az állami vállalatok, a nagyvállalatok, a nehézipar, a városok irányában megnyilvánuló preferencia. Annak a megállapításnak a rendszerszerű és strukturális hátterét sem elemzik, hogy az erőforrások a beruházások felfutásakor decentralizálódnak, a beruházások visszafogásakor pedig centralizálódnak (Naughton 1987); hogy miért egyre intenzívebb a lokális kormányzatok szerepe Kínában a beruházások

„túlfutásában”; hogy miért részesítik előnyben továbbra is országosan és lokálisan is az állami vállalatok beruházásait a nem államiakkal szemben, valamint hogy miként marad fent a bürokratikus alkumechanizmus és a gyenge pénzügyi elszámoltathatóság annak ellenére, hogy a piaci koordináció jelentősen előrehaladt. Az sem derül ki, hogy mi a rendszerbeli háttere a politikai és a beruházási ciklusok összefüggésének. A további fejezetekben e kérdések rendszerbeli hátterére és annak kínai specifikumaira világítunk rá, majd rátérünk a túlberuházás és túlfűtöttség fogalmának operacionalizálására és számszerű bemutatására országos, valamint tartományi szinten.

A BERUHÁZÁSOK „TÚLFUTÁSÁNAK” SZERKEZETI ÉS DINAMIKAI HÁTTERE A PÁRTÁLLAMOKBAN

A hetvenes évek végétől máig folytatott elméleti és gyakorlati kutatási eredményeink alapján azt állapítottuk meg, hogy a beruházások túlfutása nem csak kelet-európai sajátosság, hanem a kommunista pártállami rendszerek egyik általános strukturális jellemzője. Ezért található meg minden pártállamban, azok minden fejlődési fokán és minden változatában, minden aggregációs szintjén és bármely időszakban. Ennek okait az interaktív pártállami (IPS) modell keretében tártuk fel (Csanádi 1995, 1997, 2006). Az IPS modell pártállami rendszernek értelmezi a párt, az állam és a gazdaság szereplői közötti függőségi és érdekérvényesítési viszonyokból kialakult politikailag monopolizált hatalmi hálót. Ez a háló a pártból kiindulva, annak hatalmi eszközeivel lefedi a párton kívüli döntéseket a pozíciók, a tevékenységek és a szervezeti egységek struktúráján, valamint az egyéni párttagokon keresztül. A hálóban az egyes szereplők egyszerre tartanak kézből függőségi szálakat, valamint foglyai maguk is az ilyen szálaknak. Mint a szálakat kézbentartók, egyszerre képesek és kényszerülnek is beavatkozni a politikailag monopolizált háló működésébe hatalmi és alkupozícióik fenntartása érdekében. Mint a függőségi szálak által fogvatartottak, egyszerre kiszolgáltatottak és érdekeltek abban, hogy alkalmazkodjanak a függőségi szálakon közvetített elvárásokhoz alkupozícióik megtartása és erőforrások vonzása érdekében. Képesség és kényszer, kiszolgáltatottság és érdek együttesen hozza létre a szereplők politikailag racionális gazdasági magatartását az alkupozíció fenntartása érdekében. Ez a mechanizmus, illetve motiváció okozza az állandó készletet a beavatkozásra és a forrásokért folyamodásra, továbbá biztosítja a pártállami háló kohézióját és újratermelődését.

E kettős pozícióban a szereplők a szálak kézbentartóiként erőforrás-elvonó és -elosztó képességgel, míg a szálak fogvatartottjaiként erőforrás-vonzó, illetve a beavatkozásoknak ellenálló képességgel rendelkeznek. Ezen egymásra is ható képességek együttes mértéke alkotja az adott szereplő alkupozíciójának újratermelési korlátait. A politikailag racionális magatartás

mindkét szerepben megjelenik. Érvényesül egyrészt a (kötségvetési, banki, központi vagy helyi) erőforrás-elosztás szelekciós szempontjaiban, ahol a nagy, állami tulajdonban lévő, politikai és állami kapcsolatokat halmozó vállalatok a privilegizáltak. Ennek a politikailag racionális szelekciónak a következtében a szereplők költségvetési korlátja, illetve a hatalmi háló kontextusában kialakult alkupozícióik újratermelési korlátai nem általában puhák (Kornai 1981), hanem szelektíven: a preferált szereplőké „puhább”, mint a többieké. A politikailag racionális gazdasági magatartás ugyanakkor megjelenik a szereplők másik, „fogvatartotti” szerepében is: a szelekcióhoz való alkalmazkodás érdekében állandósul a készletezés, a beruházási hajszája és a kapcsolatteremtési hajszája – vagyis mindaz, ami az állandó beruházási nyomás strukturális hátterét alkotja, és a beruházások túlfutását előidézti. E strukturális magatartások hatására a szelektíven puha költségvetési korlát és a beruházások túlfutása, vele pedig a gazdaság túlfűtöttsége a rendszer állandó tényezőjévé válik. Ez a strukturális motiváció vezet alkalmanként az egész rendszer újratermelésének keményedő korlátaival – a hiányhoz –, amely a háló kohézióját lazítja, a beruházások fluktuációját előidézti, és ismétlődő beavatkozásra készíti.

Az IPS modell értelmezésében a háló által megtestesített hatalmi szerkezet térben, időben és különböző aggregációs szinteken önhasonló. A rá jellemző kapcsolódási és működési elvek, valamint szerkezeti motivációk megtalálhatóak bármelyik pártállamban (akár a múlt század harmincas éveiben a Szovjetunióban, akár jelenleg Észak-Koreában), egy országon belül akármelyik tartományban, vagy akármelyik állami vállalat esetében, sőt akár egy nemzetközi integráció (a KGST) szintjén is (Csanádi 2006). Ezzel magyarázható a politikai racionalitás fűtötte szerkezeti motivációk, alkumechanizmusok és szelekciós mechanizmusok hasonlósága térben, időben és aggregációs szinteken (központilag vagy helyileg), s ezért mutatható ki a beruházások rendszerszerű túlfutása, egyben a gazdasági túlfűtöttség is időben, térben és különböző aggregációs szinteken.

Míg a háló tartósságát és az erőforráskorlátokba ütközés (hiány) ismétlődését az általános, önhasonló szerkezeti sajátosságok okozzák, a túlfutás és az erőforráskorlátba ütközés eltérő gyakorisága a háló hatalmi eloszlásának sajátosságaitól, ezen belül az erőforrások elosztásának és elvonásának szerkezetbeli képességétől függ. Ha az erőforrás-elosztás és -elvonás képessége a hatalmi szerkezetben centralizált (miként az 1950-es években a legtöbb pártállamban, Romániában 1990-ig, Észak-Koreában pedig jelenleg is), akkor a beruházások ütemének gyorsulása felsőbb aggregációs szinten jelentkezik. Amennyiben az erőforrás-elosztás és -elvonás képessége a hatalmi szerkezetben relatíve decentralizált, ahogy az Kínában Mao decentralizációs kampányai és az ezeket intézményesen felerősítő, hálón belüli decentralizáló reformok hatására bekövetkezett (Csanádi 2006), akkor a beruházások gyorsulása és túlfutása a lokális szinteken is

hangsúlyosabbá válik. A decentralizált hatalmi szerkezetben a lokális túlfűtöttség is jellegzetesebben jelenik meg. Ez a szerkezeti sajátosság a hatalmi hálóban nem csak a hálón belüli decentralizáló reformok, hanem a rendszerátalakulás – vagyis a háló fokozatos visszahúzódása (a háló abszolút zsugorodása) és a hálón kívüli szféra terjeszkedése (a háló relatív zsugorodása) – ellenére is érvényesül.

Bár a beruházások fluktuációja a belső, strukturális motivációk következménye, a beruházások rendszerszerű túlfutása alkalmanként „kilenghet”, ha kívülről sokkhatás éri a rendszert. Megközelítésünk szerint a túlfutás amplitúdója, illetve a gazdasági túlfűtöttség mértéke ilyenkor azért növekszik, mert a sokkhatásra a rendszer intenzívebb állami beavatkozással reagál, hogy a hatalmi hálónak a sokkhatás következtében meggyengült kohézióját új erőforrások elosztása révén megerősítse (Csanádi 2014).

A fentiek alapján tehát a beruházások ismétlődő túlfutását az állam, a gazdaság és a párt döntéshozóinak függőségi és érdekérvényesítési viszonyából kialakult hatalmi háló dinamikájával, és az abban jelenlévő szereplők strukturális motivációjával – a gazdasági magatartás politikai racionalitásával –, vagyis e rendszerek általános vonásaival összefüggésben értelmezzük (Csanádi 1997, 2006, 2016). A kilengések térbeli, időbeli és különböző aggregációs szinteken való megjelenését pedig e rendszerek önhasonló strukturális sajátosságai indokolják.

Cikkünkben arra keressük a választ, hogyan alakul a beruházás dinamikája egy adott hatalmi eloszlású pártállami szerkezetben a rendszerátalakulás folyamatának adott szakaszában, külső sokkhatás és az arra reagáló központi beavatkozás esetén. Hogyan befolyásolja a beruházás dinamikáját és térbeli jellegzetességeit a szelektív erőforrás-elosztás, az eltérő tulajdoni háttérű alanyok magatartása, és milyen rendszerdinamikai következményei vannak az ő egymásra hatásuknak? Az elméleti bevezetőben megfogalmazott gondolatok érvényességét az átalakulófélben lévő, decentralizált hatalmi szerkezetű kínai pártállami rendszeren fogjuk számszerűen tesztelni.

A TÚLFUTÁS ÉS A TÚLFŰTÖTTSÉG MÉRTÉKÉNEK GYAKORLATI MÉRÉSE

Az átalakuló kínai hatalmi háló működését és a beruházások fluktuációját egy olyan időszak részeként vizsgáljuk, amikor három külső sokkhatás is érte a kínai gazdaságot: a kelet-ázsiai válság, a WTO-ba történt belépés és a 2008-ban kibontakozó globális válság. A cikkben a globális válság okozta sokkra fókuszálunk, mivel egyelőre ezt az időszakot vizsgáltuk meg behatóan. Adatbázisunk döntően a Kínai Statisztikai Hivatal országos évkönyveiben (China Statistical Yearbook) közölt országos és tartományi statisztikákra épül.

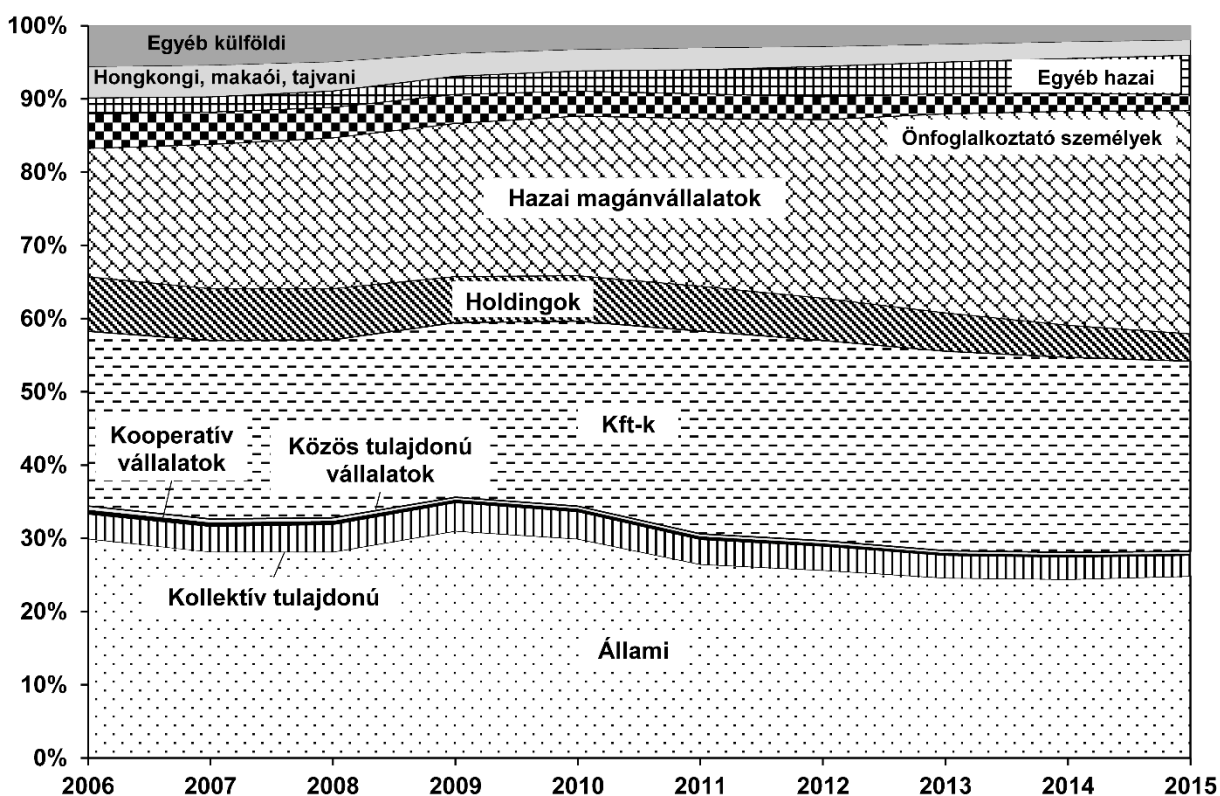
A beruházások túlfutását relatív kategóriaként, valamely más mutató dinamikájához képest értelmezzük. Számszerűsítésére többféle elvi lehetőség kínálkozik. Elméletileg mérhető a túlberuházás következménye: a *túlkapacitás*, vagyis a tényleges kihasználtságnál nagyobb kapacitás; a *túltermelés*, tehát a valós eladásokat meghaladó termelés; valamint az eladás és a készletek viszonya. Lehet a túlfutásnak közvetlen mutatója is, például a beruházások és a GDP dinamikájának viszonya. Mi ez utóbbit választottuk.⁵ A két mutató közül hol a beruházások, hol a GDP növekedése haladja meg a másikat. Az első esetet nevezzük beruházás-túlfutásnak, a különbség pedig a gazdaság túlfűtöttségének mértékét jelzi. A második esetet a beruházási aktivitás lassulásaként, a gazdaság hűléseként értelmezzük, a két mutató különbségét pedig a hűlés mértékeként. A beruházások dinamikáját (és így a túlfűtöttség mértékét) a hálón belüli és a hálón kívüli vállalatok beruházásainak figyelembe vételével számítjuk. Utóbbiak jelentősége az átalakulás előrehaladásával (a háló abszolút és relatív zsugorodásával) megnő.

A háló dinamikáját is megpróbáljuk számszerűsíteni. A háló létének közvetlen jeleként kezeljük a háló szálaihoz pozíció és tevékenység alapján, valamint szervezeti szempontból tapasztalataink szerint közvetlenül kötődő vállalatokat. A Kínai Statisztikai Hivatal tulajdonforma szerint 11 vállalatípust különböztet meg, amelyek közül az állami, a kollektív tulajdonú, a kooperatív és a közös tulajdonú vállalatokat soroljuk jelen csoportba, a többi hálón kívülinek tekintjük. Számos vállalati adattáblában ugyanakkor nem közlik mind a 11 típus értékeit, köztük több olyan kategóriát sem, amely erősen kötődik a pártállami háléhoz. Az állami vállalatok adatai ugyanakkor minden esetben önállóan szerepelnek. Ráadásul a hálón belül a beruházások döntő többsége az állami vállalatokhoz kötődik (1. ábra). A számításainkban ezért az állami beruházások adatait elemezzük, amelyeket a háló létének robusztus indikátoraiként is értelmezzünk. Ezek változása markánsan utalhat a háló dinamikájára, időszakos kiterjedésére és visszahúzódására a hálón belüli szereplők aktivitásának hatására.

A gazdaság másik jelentős szegmensében azok a vállalatok találhatók, amelyek a háló befolyásától kevésbé, vagy intézményesen nem függenek. Ezt tekintjük a hálón kívüli szférának: a hazai magánvállalatokat, a kft-eket, a holdingokat, a külföldi vállalatokat (amelyen belül a statisztika megkülönbözteti egyrészt a hongkongi, makaói, tajvani gyökerű, másrészt az egyéb illetőségű külföldi vállalatokat, vegyesvállalatokat), az önfoglalkoztató személyeket, valamint az egyéb, összességében rendkívül szerény súlyú nem állami vállalatokat.

⁵ Elviekben a közvetett méréseknek is lenne értelme, de a teljes kapacitásra, valamint a készletre vonatkozó adatok a kínai gazdaság esetében nem állnak rendelkezésre.

Az állóeszköz-beruházások százalékos megoszlása vállalati tulajdonformák szerint (2006–2015)

Forrás: Saját számítás a China Statistical Yearbook köteteinek adatai alapján

Elemzésünkben a hálón kívüli és azon belüli vállalatok beruházási ütemének, illetve számának egymáshoz viszonyított változása jelzi a háló aktuális összehúzódását vagy kiterjedését, s vele a gazdasági alszféra átalakulásának változó dinamikáját.

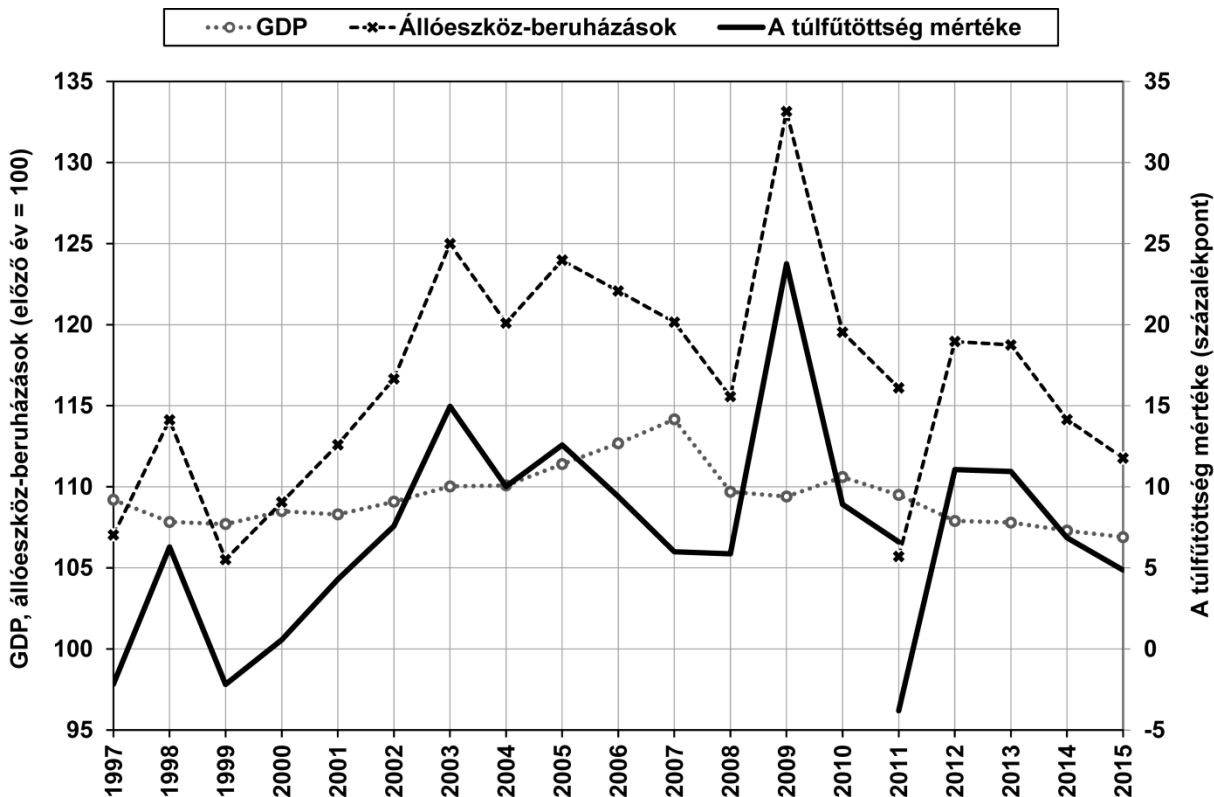
VIZSGÁLATI EREDMÉNYEK

Első lépésben a beruházások túlfutásának (a gazdaság túlfűtöttségének) mérésére törekedtünk. Ennek érdekében az állóeszköz-beruházások és a bruttó hazai termék éves növekedésének alakulását vetettük össze az 1997-től 2015-ig tartó időszakra, amelynek során a már említett három külső „sokkhatás” érte a kínai gazdaságot: az ázsiai válság (1997–1999), a WTO-ba való belépés (2002) és a globális válság (2008–2010). Mindegyik esemény rendkívül erős állami beavatkozást váltott ki (Wong 2011a; 2011b; Yuan 2015). Ebben az időszakban a központi és a helyi költségvetési kiadások, valamint a beruházási célú hitelek kihelyezése egyaránt jelentős növekedésnek indult. Markáns beruházás-élénkítő intézkedések történtek, amelyek komoly

menyiségű külföldi tőke beáramlásához, valamint a pénzügyi tartalékok erőteljes igénybevételéhez vezettek. Mindez 1998-ban, 2003-ban és 2009-ben egyaránt a beruházások hirtelen növekedésével járt, mégpedig úgy, hogy a GDP-növekedés üteme közben nem nőtt jelentősen (sőt 1998-ban és 2009-ben csökkent) (2. ábra).⁶

2. ábra

A GDP és az állóeszköz-beruházások évenkénti változása Kínában reálértéken, valamint a gazdasági túlfűtöttség mértéke (a beruházások és a GDP éves növekedésének különbsége) százalékpontban (1997–2015)

Forrás: Saját számítás a China Statistical Yearbook 2006 és 2016 adatai alapján.

Megjegyzés: A 2011-es „szakadás” a beruházási adatok számbavételi módszertanának változásából fakad. A görbe 2011-ig a régi, 2011-től az új módszertan szerint rögzített adatokra épül.

⁶ Megjegyzendő, hogy a Kínai Statisztikai Hivatal 2011-ben módszertani változtatást eszközölt a beruházási adatok gyűjtésében: míg előtte minden 500 000 jüan feletti beruházást figyelembe vettek, azóta már csak az 5 millió jüant meghaladókat. Ez a mindkét módszerrel közzétett 2010-es adatok szerint a korábban számba vett teljes beruházástömeg kevesebb mint tizedét, 9,5%-át zárta ki az összeírásból, ami arra utal, hogy a váltás előtti és utáni időszak adatsorai kellő körültekintéssel fő vonalakban összevethetők.

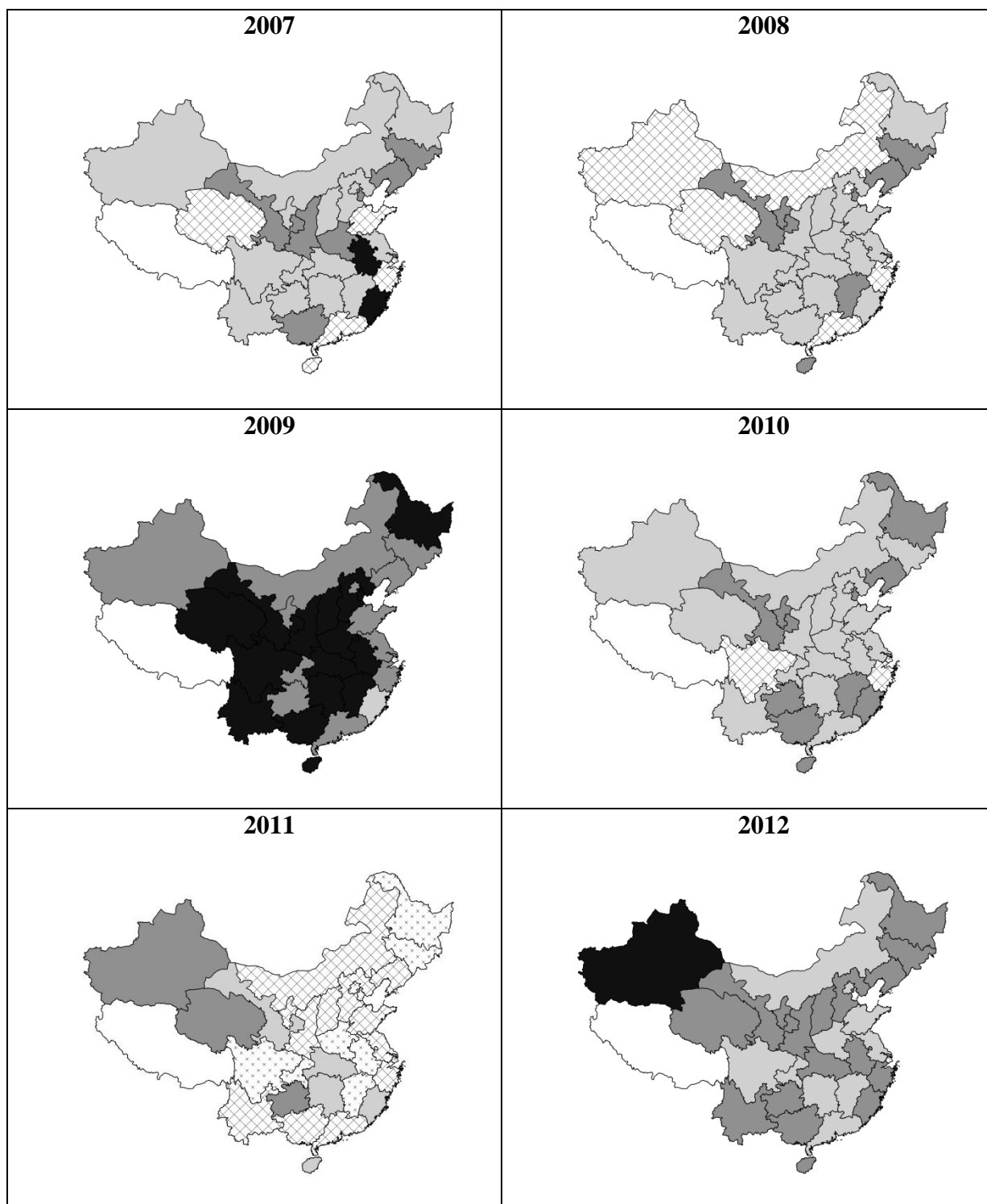
Mint az a 2. ábrán látható, az állóeszköz-beruházások és a GDP növekedésének különbsége (a túlfűtöttség mértéke) 1997 és 2015 között lényegében folyamatosan pozitív volt, vagyis a gazdaság túlfűtöttsége folyamatosan jellemző az átalakuló kínai pártállami rendszer dinamikájára. Ez alól mindössze az 1997-es és az 1999-es esztendő jelent egyértelmű kivételt. (2011-ben az akkor kivezetett régi számbavételi módszertan adatai alapján szintén nem beszélhetünk a gazdaság túlfűtöttségéről, az új módszertan adatai szerint, tehát 5 millió jüan felett azonban igen.) Ezek a tények összhangban vannak az IPS modell megállapításaival, amelyek szerint a túlfűtöttség Kínában is a rendszer strukturális – állandó – sajátossága.⁷ Az ábra azt is alátámasztja, hogy sokkhatások esetén a túlfűtöttség mértéke megnő, mivel ilyenkor intenzívebbé válhat a rendszerszerű – politikailag racionális – gazdasági magatartás az elosztásban, a forrásvonzásban és a beruházásban is. Ez utóbbiak következtében felerősödik a növekedési hajszá, a beruházások felívelnek, a túlfűtöttség amplitúdója növekszik (l. Csanádi 1997, 2006, 2014).

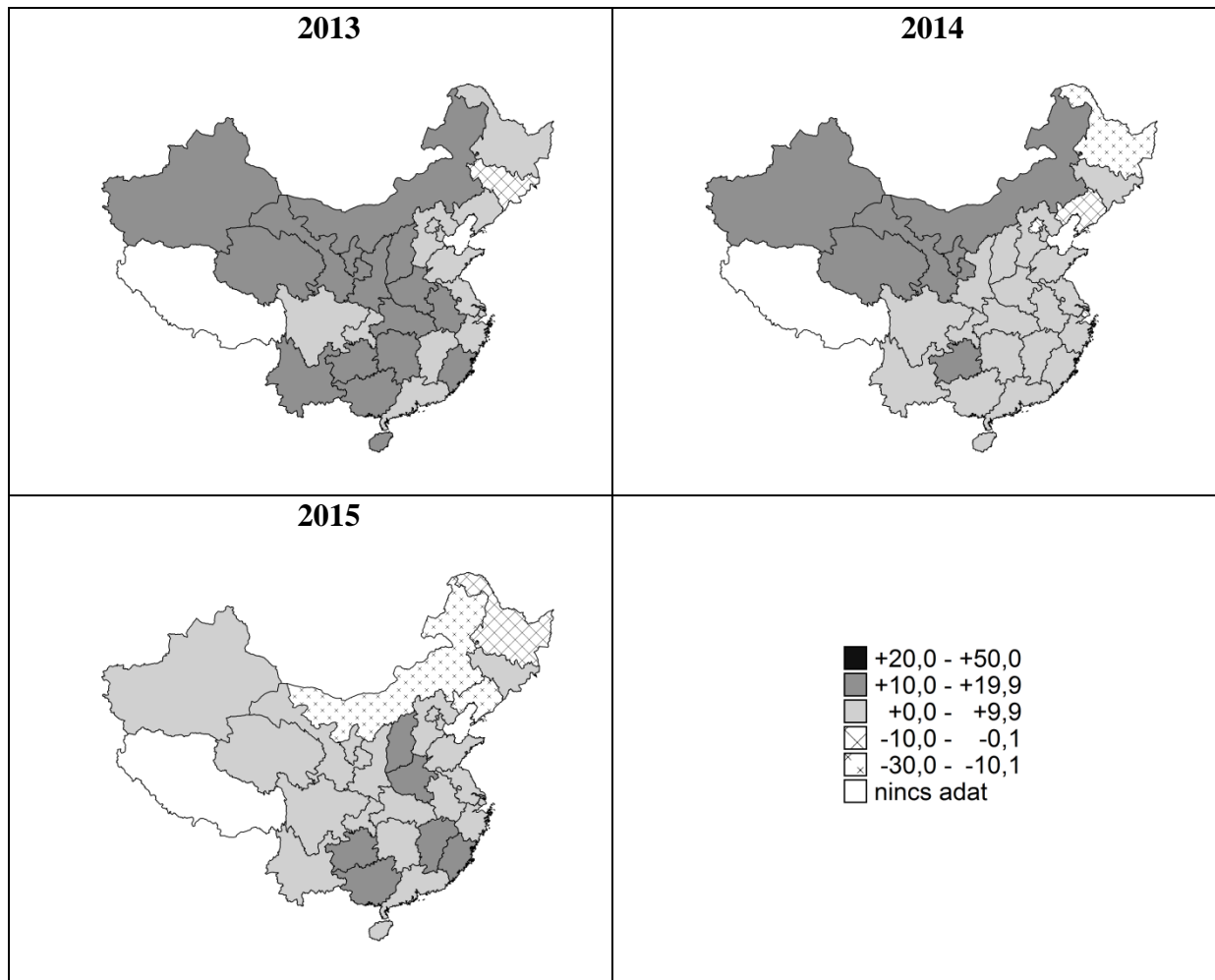
A fenti folyamatok akkor kezdenek lecsengeni, amikor a rendszer újratermelődésének erőforráskorlátai keményednek – hiány alakul ki –, vagyis lecsökken a rendszerbe jutó erőforrás mennyisége. De nemcsak a túlfűtöttség, illetve az erőforráskorlátokba való ütközés gyakorisága függ a pártállami háló hatalmi eloszlásától, hanem az is, hogy a kilengés milyen aggregációs szinten (léptéken) jelentkezik legerősebben az önhasonló szerkezetben belül. Feltételezzük, hogy minél decentralizáltabb a hatalmi szerkezet, annál nagyobb lesz lokálisan a kilengés. Ennek eldöntése érdekében tartományi szinten is megvizsgáltuk a túlfűtöttség mértékét és időbeli alakulását 2007-től, a globális válság előtti utolsó esztendőktől 2015-ig. Az eredményeket mutató térképsorozatból (3. ábra) kitűnik, hogy a túlfűtöttség az elméleti állításainknak megfelelően folyamatosan jellemző nemcsak a kínai nemzetgazdaságra, hanem az ország tartományainak döntő többségére is, tehát a rendszer dinamikájának általános – önhasonló –, aggregációs szinttől független vonásáról van szó. Azokban az esztendőkből, amikor országos szinten gazdasági túlfűtöttség volt jellemző, a statisztikai adatellátással lefedett 30 tartomány⁸ közül 23–29-ben (jellemzően 27–29-ben) ugyanez volt a helyzet.

⁷ Ehhez hasonló strukturális és motivációs sajátosságra sem az EU egészében, sem az Eurózában, sem az EU egyenként vizsgált fejlett nyugat-európai tagállamaiban, sem az USA-ban nem következtethetünk a beruházási és a GDP-adatok (valamint a túlfűtöttség ezekből számított mértéke) alapján. (Az Eurostat 2005–2016-os, valamint a US Department of Commerce, Bureau of Economic Analysis 1990–2016-os adataiból előállított számítási eredményeket a szerzők kérésre rendelkezésre bocsátják.)

⁸ Tibetre nem közlik a beruházások árindexének éves változását a Kínai Statisztikai Hivatal évkönyvei, így a beruházások reálnövekedésének, valamint a beruházási többlet értékének a pontos kiszámítása nem lehetséges.

Az állóeszköz-beruházások és a GDP növekedési ütemének különbsége Kína tartományaiban évenként, reálértéken, százalékpontban (2007–2015)

Forrás: Saját számítás a China Statistical Yearbook köteteinek adatai alapján

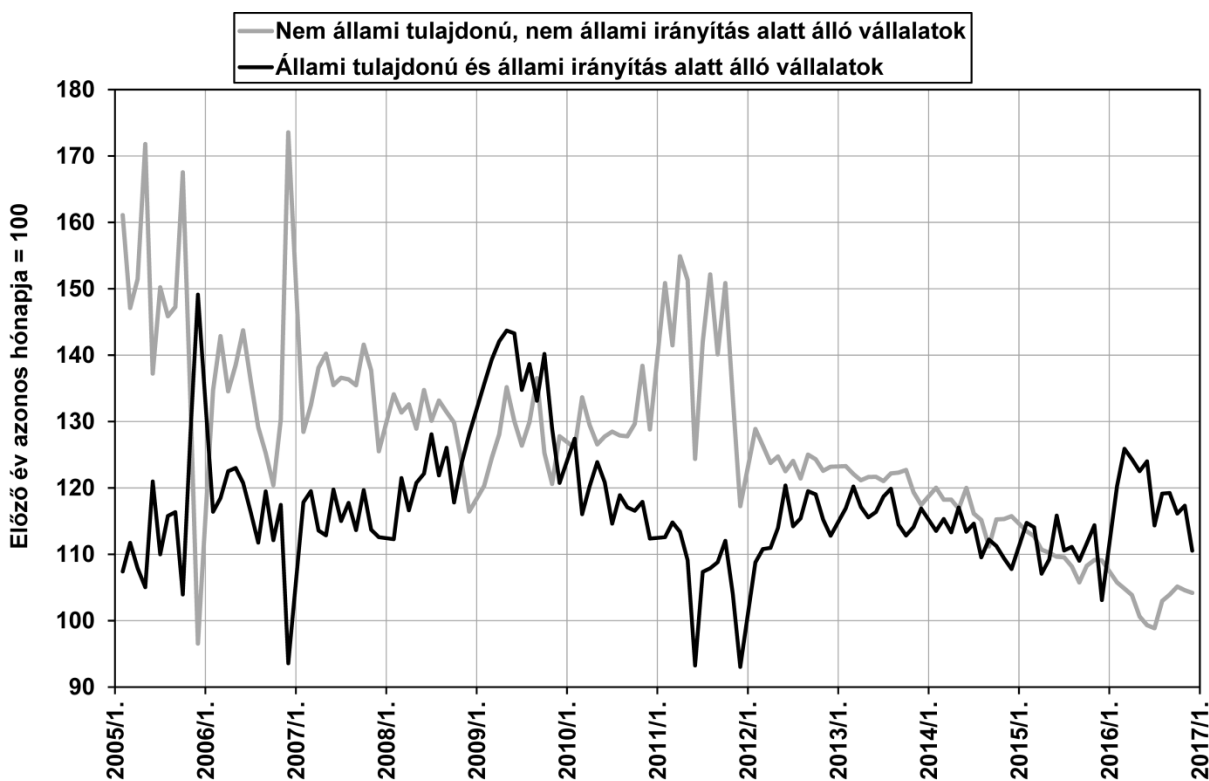
Megállapítható továbbá, hogy a túlfűtöttség mértékének térbeli képe időben változik, ami tükrözi az állami beavatkozás hatását a válság idején, valamint annak térbeli preferenciáit. Míg a válság elmélyülése előtt a túlfűtöttségnek nem volt markáns regionális mintázata, 2009-ben, a krízisre adott állami reakció, a 4000 milliárd jüan értékű állami élénkítő csomag idején igen. Itt az erőforrások allokációjának fő kedvezményezettjei a középső és a nyugati tartományok voltak, ezért a túlfűtöttség mértéke is ezekben volt a legnagyobb. Ugyanakkor a – válság előtt az ország gazdasági növekedésének fő motorját képező, a kínai export döntő részét adó – tengerparti térségben a túlfűtöttség szerényebb méreteket öltött. Az élénkítő csomag lecsengésével aztán 2010-re a gazdasági túlfűtöttség markáns térbeli mintázata újból „leépült”. A túlfűtöttség dinamikájának sajátos vonása nyilvánul meg ugyanakkor abban, hogy nem csak a térbeli koncentráció, hanem a lecsengés eltérő üteme is tükrözi az elosztás preferenciáit: a preferált tartományokban lassabb. A 2012–2013-ban országosan újból megnövekvő és megint inkább a

nyugati és középső tartományokban megmutatkozó túlfűtöttség lassú lecsengése a különböző országrészekben szintén eltérő ütemmel haladt: a keletebbi zónában gyorsabban, a többi térségben, különösen a markáns bányászati profillal bíró és az állami beruházások által erősen preferált nyugati, északnyugati területeken lassabban. Jellemző, hogy míg a keleti tengerparti térségben egyetlen tartomány (Fujian) kivételével 2013-ra már mindenhol 10 százalékpont alá süllyedt a túlfűtöttség mértéke, sok belső tartományban ugyanez csak 2014-re, a nyugati-északnyugati, döntően bányászati zónában (Xinjiang, Qinghai, Gansu, Ningxia, Észak-Mongólia) pedig mindössze 2015-re következett be.

A túlfűtöttség mértékének térbeli és időbeli jellegzetességei azt az elméleti állításunkat is alátámasztják, hogy a beruházások túlfutásának és a gazdasági túlfűtöttségnek a mértéke a beavatkozások preferenciái szerint eltérően alakul, és ez a szelektivitás a lecsengéskor is érvényesül. Az újratermelődési korlát keménysége, illetve puhasága követi az elosztási preferenciákat. Ez a sajátosság nem csak térben, hanem vállalati tulajdontípusok szerint is kimutatható. Ebből a szempontból fontos összefüggéseket tár föl az állami és a nem-állami beruházások országos szintű ütemét jelző 4. ábra, különösen a túlfűtöttség mértékének változásaival (2. ábra) összefüggésben. Azt láthatjuk, hogy a 2009-es élénkítő csomag előtt az állami tulajdonú és állami irányítás alatt álló vállalatok beruházásai lassabban nőttek, mint a többi vállalati. Ebben az időben az élénkítő csomag alkalmazása előtt az állami beruházások túlfutásának mértéke alacsonyabb volt, mint alatta és utána. A 2. ábrán látható országos gazdasági túlfűtöttséghez tehát ekkoriban a hálón belüli rész kevésbé járult hozzá. A 2009-es élénkítő csomag révén megugró gazdasági túlfűtöttség ugyanakkor a hálón belül jelentkezett erősebben, rajta kívül gyengébben.

Hasonlóképpen a beruházási dinamika korábban már kimutatott, 2011-re bekövetkező lassulásáért alapvetően a hálón belüli szféra felelős, ahol abban az évben minimálisra csökkent, sőt egyes hónapokban megszűnt a túlfutás, miközben a hálón kívüli vállalatok beruházásai megugrottak. Az országos túlfűtöttség 2012–2013-as megemelkedése a pártállami hálón belüli vállalatok beruházási ütemének újabb növekedését takarta, míg a következő évek „lecsengése” a hálón kívül és belül egyaránt jelentősen megmutatkozott. Az, hogy a beruházási ütem kezdetben valamelyest nagyobb mértékben esett vissza a hálón kívül, azt jelezheti, hogy a beavatkozások által nem preferált vállalatok gyorsabban reagáltak a visszafogásra. (Figyelemre méltó, hogy 2016-ban a háléhoz köthető beruházások mértéke újból megugrott, miközben a hálón kívülieké a megelőző évekhez hasonlóan lassan, de stabilan tovább csökkent. Ennek részletes elemzésére ugyanakkor csak a 2016-os ágazati és területi adatsorok publikálását követően nyílhat majd lehetőség.)

Az állami tulajdonú és állami irányítás alatt álló, valamint a többi vállalat beruházásainak változása havonként a megelőző év azonos hónapjához mérten (utóbbit 100 egységnek tekintve) (2005. január–2016. december)⁹

Forrás: Saját számítás a China Statistical Yearbook köteteinek adatai alapján

A fent leírt trendeket a pártállami átalakulás dinamikája szempontjából is értelmezhetjük. A grafikon alátámasztja azt a feltételezést, hogy amikor nagyobb mennyiségű erőforrás áramlik a gazdaságba, felerősödik a rendszerre jellemző – a nagy állami vállalatokat kedvezményező – szelekció az elosztásban. Ez a tulajdoni preferencia, amely a 2008-ban bevezetett, döntően 2009-ben megvalósuló élénkítő csomagban is megjelent, az állami beruházások dinamikája alapján a háló aktivitását, illetve kiterjedését, vagyis a gazdasági átalakulás lassulását vonta maga után. A kiterjedés 2010-ig tartott, majd a beruházási hullám ezt követő lecsengése a háló visszahúzódását, vagyis az átalakulás felgyorsulását is jelezte. A hálóbeli vállalatok beruházásainak növekedése 2012-ben újra felgyorsult, de már nem haladta meg a többi vállalat beruházásainak növekedési ütemét, sőt többnyire – kis mértékben – elmaradt attól. Ekkor tehát

⁹ Jelen ábra a beruházások *nominálértéken* számolt növekedését mutatja, mivel a reálértékre való átszámoláshoz szükséges havi beruházási árindexek értéke a Kínai Statisztikai Hivatal honlapján nem érhető el. A grafikon funkciója ugyanakkor az, hogy az állami és a nem-állami beruházások növekedésének *egymáshoz viszonyított* dinamikáját tükrözze, vagyis adott időpontra mutassa a két görbe egymáshoz képesti pozícióját. Ez az elvárás a nominálértéken számolt adatokkal is teljesül.

a nem-állami szféra beruházásai gyorsabb ütemben nőttek a hálójánál (relatív zsugorodás), vagyis az átalakulás tovább gyorsult, egészen 2015-ig, amikor a háló az egyéb vállalatok beruházásaihoz képest újra elkezdett kiterjedni, előbb igen szerény mértékben, majd 2016-ban rendkívül markánsan.

Az a tény, hogy a gazdasági túlfűtöttség mértékének 2009-es megugrásakor a pártállami háló beruházása átmenetileg erősebben megemelkedik, igazolja az állami beavatkozás (az élénkítő csomag) hivatalosan is kinyilvánított tulajdoni preferenciájának érvényesülését. Más szóval, az átalakulás lelassulása és felgyorsulása a különböző – kevésbé vagy jobban preferált – tulajdonformájú vállalatok beruházásainál eltérően jelentkezik. 2010 vége–2012 eleje között a beruházások központi visszafogásának a hatására az állami beruházások növekedése jelentősen lelassult, néhány hónapban pedig egyenesen csökkenés következett be, miközben a nem-állami beruházások növekedése átmenetileg fokozódott.

Utóbbi tendencia feltételezésünk szerint több tényezőtől is fakadhat. Egyrészt abból, hogy az állami beruházások által preferált térségek (döntően a középső és a nyugati országokban) és vállalati tulajdonformák (különösen a pártállami hálózathoz tartozó vállalatok) inputigénye az állami beruházások visszafogásának idején is magas maradt, a nem-állami vállalatok pedig – kis időbeli eltolódással – erre reagálva eszközöltek pótlólagos beruházásokat. Ez azt jelentheti, hogy a nem-állami beruházások az államiak csökkenésére reagálva végeredményben kompenzálják a túlfűtöttség lecsengését, együttmozgásukkal pedig növelik a túlfűtöttség amplitúdóját, különösen az állami beruházások által egyébként preferált térségekben és vállalat típusoknál.¹⁰ Másik lehetőség, hogy az állam által preferált területek beruházásainak lecsengésekor a nem-állami vállalatok visszatérnek korábbi beruházási preferenciáikhoz, és ez képeződik le a 4. ábra országos adatsoraiban. A fenti két feltételezés helytállóságát, valamint esetleges egyéb mechanizmusok jelenlétét ugyanakkor csak vállalati szintű adatok elemzésével, kutatásunk későbbi fázisában majd lehet megfelelően feltárni.

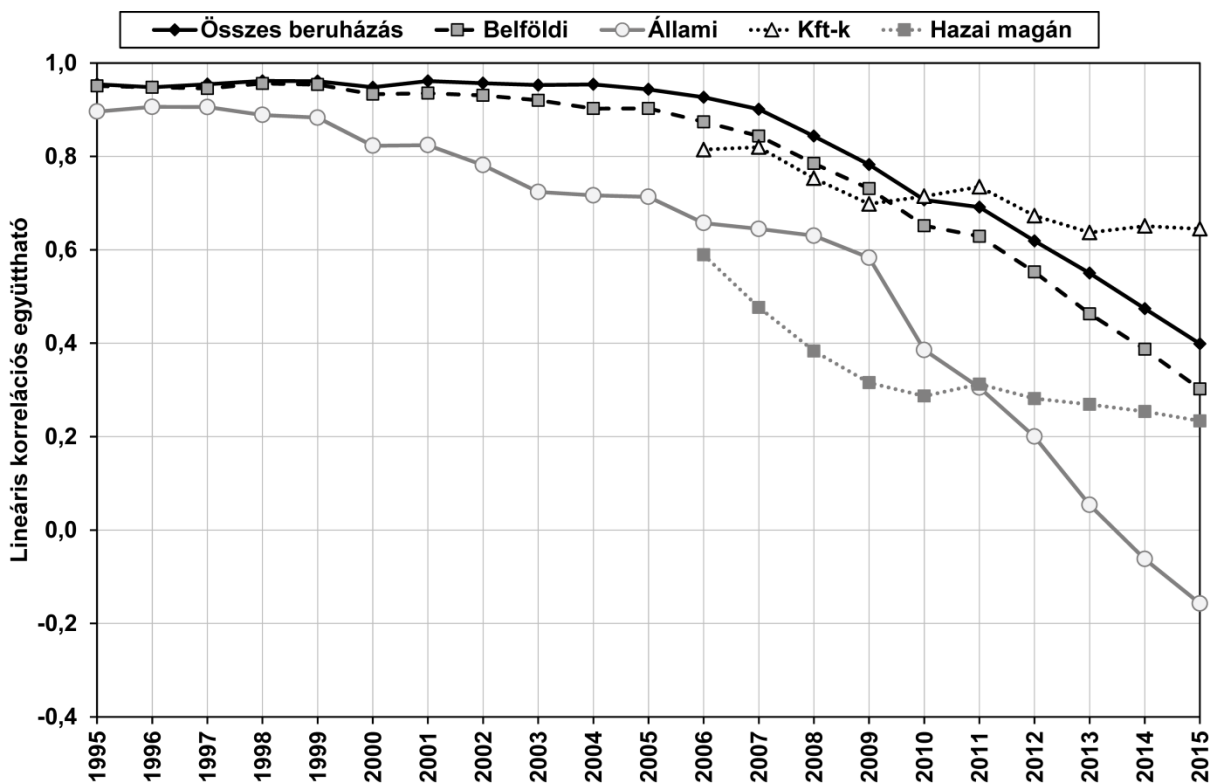
Megfigyelhető ugyanakkor, hogy a beruházások fluktuációjának makroszintű jelensége mögött a különböző tulajdoni háttérű vállalatok eltérő magatartása húzódik. Ennek vizsgálatára vállalat típusonként külön-külön – Gyuris (2015) korábbi elemzéseit időben folytatva – Pearson-féle lineáris korreláció-számítást végeztünk a tartományok egy főre jutó GDP-je, valamint az egy főre vetített állóeszköz-beruházásaik között (5. ábra). A számítások révén azt kívántuk megállapítani, mennyiben figyelhető meg az egyes vállalat típusoknál az a globális válság előtti

¹⁰ Ezt a feltételezésünket támasztja alá számszerűen Liu és Spiegel (2017), amikor cikkükben azt bizonyítják, hogy a kötelező banki tartalékarányok felemelésekor, az állami vállalatoknak nyújtott hivatalos, költségvetésen belüli („on-budget”) hitel beszűkülésével megnövekszik a magánvállalatok számára nyújtott árnyékbank-rendszer jellegű és költségvetésen kívüli („off-budget”) típusú finanszírozás.

nemzetgazdasági trend, ahol a kínai állam az országos növekedés felszólása végett aránytalanul nagymértékben összpontosította saját beruházásait – és „terelte” a többi szereplőt is – a legfejlettebb tengerparti tartományokba (Faragó 1995, Gyuris 2011, Meng 2003, Nemeskéri 2003). Kiemelten figyeltünk az állami vállalatok, a kft-k és a hazai magánvállalatok magatartásának elemzésére, mivel, ahogy az 1. ábra mutatta, ezek adják az összes beruházás döntő hányadát (a 2000-es évek közepén több mint 70, 2015-ben több mint 80%-át).

5. ábra

A különböző tulajdoni háttérű állóeszköz-beruházások egy főre jutó értékének a GDP/fő mutatóval való lineáris korrelációs együtthatója Kínában, tartományi szinten (1995–2015)

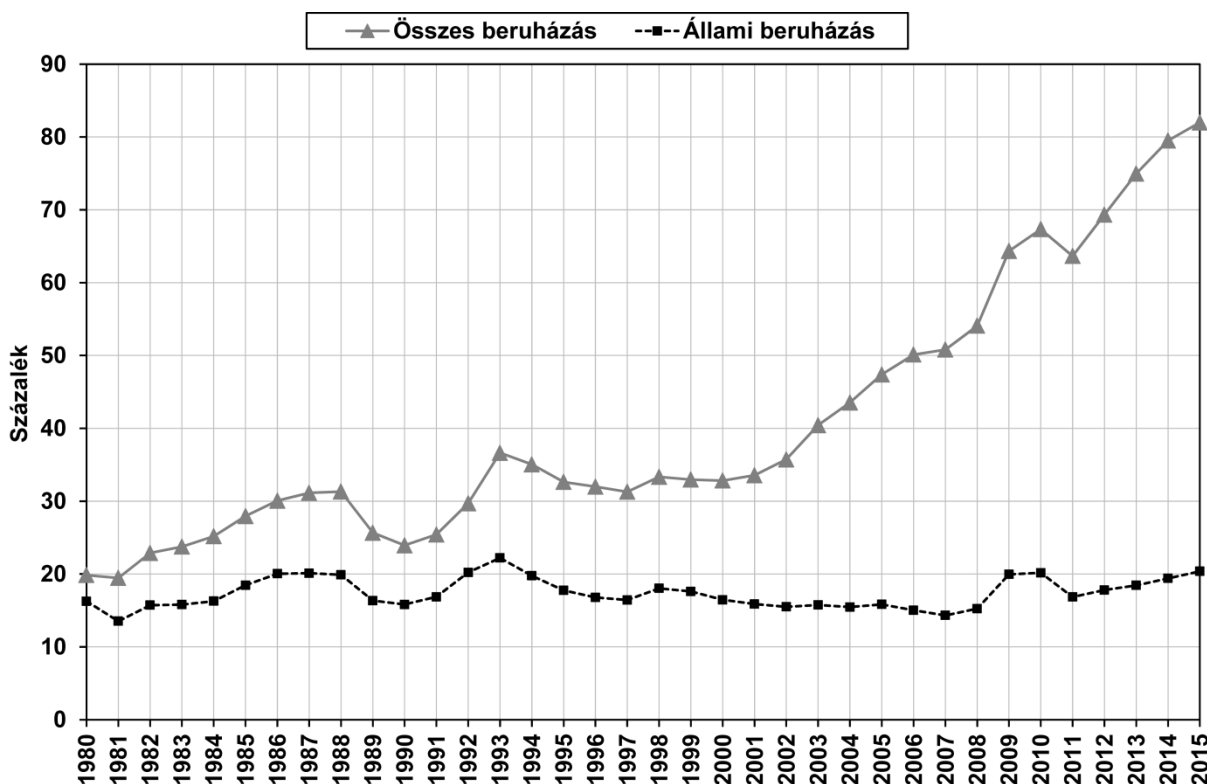
Forrás: Saját számítás a China Statistical Yearbook köteteinek adatai alapján

Az eredmények azt mutatják, hogy a 2000-es évek közepéig valamennyi fontosabb szereplő erőteljesen a fejlettebb tartományokba összpontosította beruházásait. Ez alól az állami vállalatok sem jelentettek érdemi kivételt. Ugyan az ő esetükben az ezredforduló után, a nyugati országrészek felzárkóztatására indított állami programok hatására (Goodman 2004; Jin, Qian 2003) lassan megindult a beruházások szélsőséges térbeli elosztásának „olvadása”, 2009-ig ott

sem történt markáns változás.¹¹ Az élénkítő csomag kezdetétől viszont az állami vállalatok beruházási stratégiája gyorsuló ütemben és trendszerűen mozdult el a kevésbé fejlett területek irányába. 2014 óta pedig, ha szerény mértékben is, de már jobban preferálja az elmaradottabb területeket a fejletteknél.¹² Mindeközben a többi meghatározó szereplő közül a hazai magánvállalatok beruházásai 2006, a kft-k beruházásai pedig 2007 után kisebb mértékben elmozdultak a fejlett térségek egyoldalú preferálásától, de az ő beruházási stratégiájuk továbbra is inkább a fejlett térségekre összpontosít (a kft-knél különösen erősen).

6. ábra

Az összes beruházás és az állami beruházás alakulása a GDP százalékában kifejezve (a folyamatban lévő, előző évből, évekből áthúzódnó beruházásokat is figyelembe véve) (1980–2015)

Forrás: Saját számítás a China Statistical Yearbook köteteinek adatai alapján

¹¹ Egyedüli kivételnek a hazai magánvállalatok számítottak, amelyek beruházásai – elsősorban a közlekedési és távközlési fejlesztések eredményeire, a tengerparthoz relatíve közelebb eső középső tartományok javuló elérhetőségére reagálva – már a válság előtt is egyre kevésbé koncentráálódtak a legfejlettebb tartományokba (igaz, a fejlettebb térségek így is előtérben maradtak).

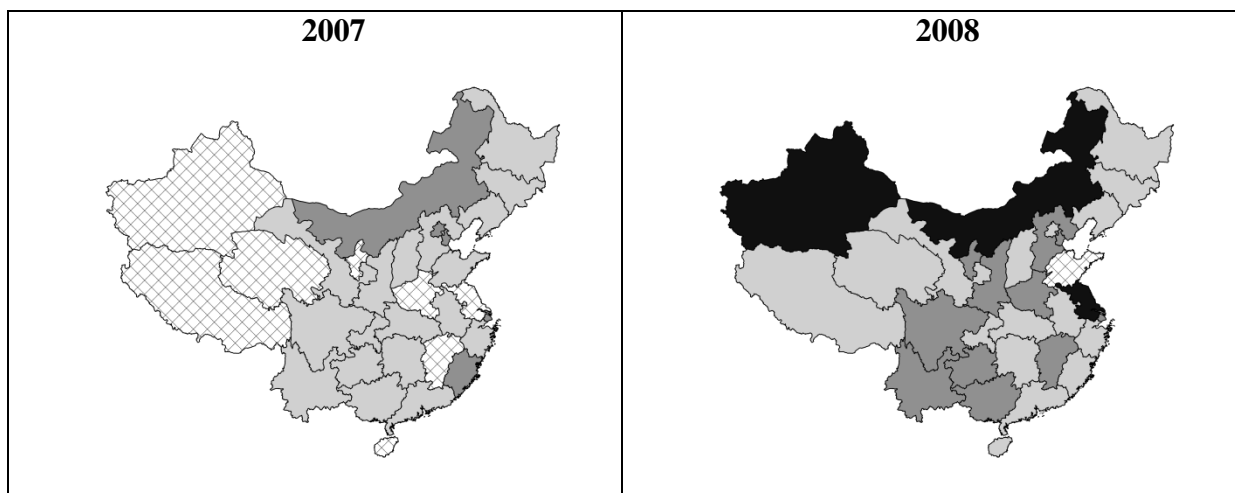
¹² A kínai vezetés ugyanis ettől reméli a hazai fogyasztói piac bővítését, a kínai termékek iránti nemzetközi kereslet csökkenésének ellensúlyozását, egyben a rendkívül nagy mértékű regionális fejlettségi egyenlőtlenségekből fakadó társadalmi és politikai feszültségek kezelését, enyhítését (Gyuris 2015).

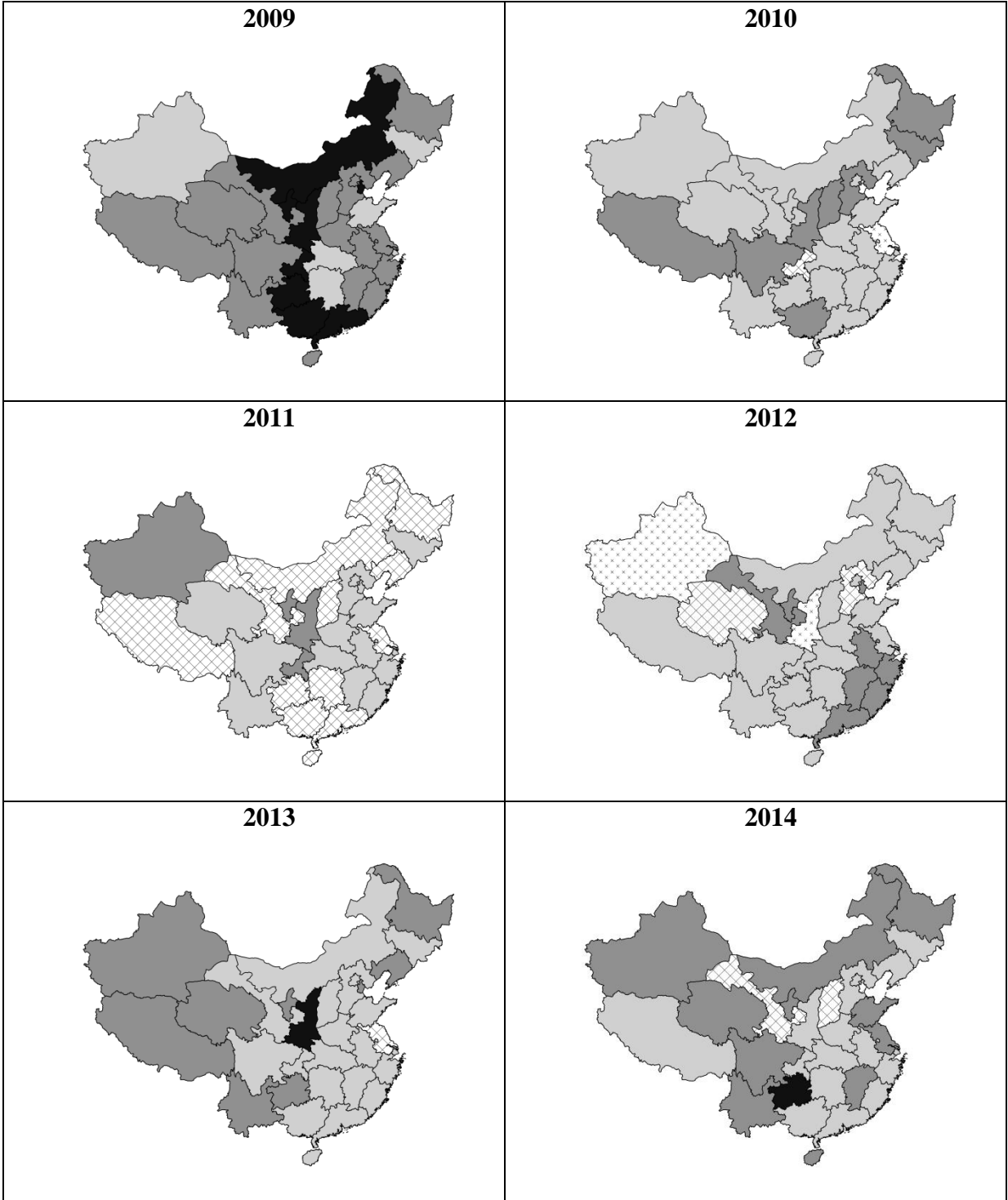
Összességében azt mondhatjuk, hogy az átalakulás folyamata rövidtávon nem egyirányú, illetve a különböző vállalattípusoknál nem azonos sebességű. Hátterében hol a háló relatív és abszolút zsugorodásának időbeli váltakozása, hol a relatív és az abszolút zsugorodás egyidejű jelenléte rejlik. Ezek a sajátosságok a háló belső szelektációs mechanizmusa következtében a beruházások fluktuációjának és a túlfűtöttség mértékének általános dinamikájával, valamint a különböző vállalattípusok eltérő vállalati magatartásával függenek össze. A háló azonban az alkalmi és átmeneti kiterjedések idején is jellemzően visszaszorul relatív értelemben (az összes beruházás növekedési üteméhez képest), a privát szféra beruházásainak önmagukhoz és a háléhoz képest is gyorsuló kiterjedése révén (6. ábra).

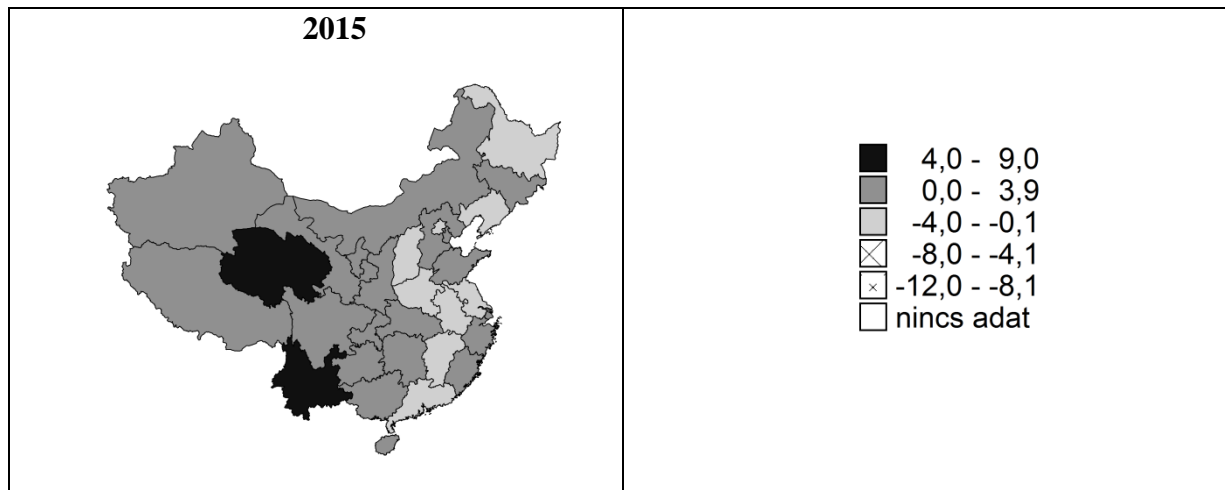
A háló fokozatos zsugorodása során a hatalmi háló önhasonló működésének sajátosságai nem változnak. Ugyanezt a túlfűtöttséggel összefüggő időszakos lüktetést és az élénkítő csomag térbeli és tulajdonbeli preferenciájának hatását tapasztalhatjuk az átalakulásban tartományi szinten is a háló szempontjából (7. ábra). Bár az alapséma itt is az állami vállalatok fokozatos visszaszorulása az összes beruházáson belül, a tartományi tendenciák erősen követik az országosakat. Amikor országosan csökkent az állami beruházások aránya (leginkább 2007-ben és 2010–2011-ben), a 31 tartomány közül 23–27-ben ugyanez történt. Ellenben az állami beruházások nemzetgazdasági súlyának növekedésekor (2009-ben, illetve kis mértékben 2015-ben) 22–25 tartományban ezzel megegyező irányú változás következett be, a legerősebb növekedéssel a belső országrész államilag preferált térségeiben.

7. ábra

Az állami vállalatok részesedésének változása adott tartomány összes állóeszköz-beruházásából az előző évhez képest, százalékpontban (2007–2015)

Forrás: Saját számítás a China Statistical Yearbook köteteinek adatai alapján

A korábban rögzített eredményekkel összevetve ez azt jelenti, hogy a túlfűtöttség amplitúdójának növekedése (2. ábra), a tartományok zömére való kiterjedése (3. ábra), valamint az országos gazdaságpolitika által preferált térségekben való különösen erős fokozódása (3. ábra) időszakában 2009-ben a pártállami háló beruházásai átmenetileg nagyobb ütemben nőttek, mint a hálón kívüli vállalatokéi (1. és 4. ábra). Ugyanebben az évben a háló átmenetileg jelentősen kiterjedt a tartományok többségében is, leginkább a preferált és a gazdaságilag erősebben túlfűtött középső tartományokban (7. ábra). 2010-ben már csak a középső tartományoknál nőtt a háló az előző évhez képest, vagyis a korábban preferált területek és tulajdontípusok esetében a beruházások túlfutása lassabban csengett le 2011-ben. A beruházások központi visszafogásakor már csak három középső és egy nyugati tartománynál, majd 2012-ben a keleti, 2013-ban pedig újra a nyugati tartományokban terjedt ki a háló. Vagyis ez esetben azt láthatjuk, hogy a preferenciák késleltetik a háló visszahúzódását.

Ugyanakkor azt is megállapíthatjuk, hogy ami a beruházások szempontjából összességében a háló relatív visszahúzódásaként detektálható, annak háttérében a vállalatok száma szerint országos és tartományi léptéken is jóval összetettebb dinamika rejlik¹³ – mégpedig a központi beavatkozásokkal és azok térbeli preferenciáinak érvényesülésével jórészt időbeli összhangban.

¹³ Míg 1998-ban 64 737 olyan állami vállalat volt Kínában, amelynek éves bevétele meghaladta az 5 millió jüant, 2008-ban csak 21 313 db, 2010-ben pedig 20 253 db. 2011-től a számbavételi küszöbértéket 20 millió jüanra emelték, amelyet 2011-ben 17 052 állami vállalat haladt meg. Utána évről évre lassú növekedés figyelhető meg (2015-ben 19 273 vállalat), ennek volumene ugyanakkor eltölpül a megelőző évek csökkenése mellett.

A válságot megelőzően hosszabb ideig (2000–2007 között) a háló mind abszolút, mind relatív értelemben (a hálón kívüli vállalatokhoz viszonyítva) zsugorodott, országosan és a tartományok döntő többségében egyaránt (a 31 tartományból mindegyik esztendőben legalább 25-ben, de jellemzően 29–31-ben). A válság kitörésének évében a tendencia átmenetileg megtört: 2008-ban a háló – országosan és 23 tartományban – abszolút értelemben kiterjedt, de a hálón kívüli vállalatok ennél gyorsabb ütemű növekedése következtében a háló relatíve tovább zsugorodott. 2009-ben már visszaállt a korábbi egységes dinamika, a háló mind országosan, mind a tartományok zömében abszolút és relatív értelemben egyaránt zsugorodott.

2010-ben, amikor az élénkítő csomag hivatalosan lezárult, ez a tendencia (az egyidejű abszolút és relatív zsugorodás) országosan tovább folytatódott, de regionálisan elkezdett differenciálódni. A különbség elsősorban az addig preferált és nem preferált tartományok között nyilvánult meg. A háló 2010-ben 12 tartományban relatíve zsugorodott, de abszolút értelemben terjedt, míg négy tartományban abszolút és relatív terjedés is történt. Ezek döntően az élénkítő csomag által preferált tartományok voltak az ország középső és nyugati részén. A fejlett tengerparti tartományokban viszont mindenhol abszolút és relatív visszahúzódás volt egyszerre (illetve egyetlen esetben, Zhejiangban a háló abszolút értelemben „stagnált”, relatíve zsugorodott).

2012 és 2014 között aztán a válságos 2008-as esztendő országos és térbeli dinamikája tért vissza: a háló abszolút terjedése és egyidejű relatív zsugorodása. Az országos szintű abszolút terjedés 2015-ben is folytatódott, de itt már tükröződtek a kínai gazdasági növekedés – ezen belül különösen a magángazdaság – általános lassulásának következményei: a háló immár relatív értelemben is kiterjedt. Ez a folyamat azonban térben differenciáltan történt, a térbeli mintázat pedig a rendelkezésünkre álló adatok szerint nem követte a hivatalosan 2008-tól 2010-ig tartó élénkítő csomag korábbi preferenciáit: mintha teljesen újszerű minta érvényesülne. Az országos és az attól eltérő tendenciát egyaránt követik fejlett és nem fejlett tartományok, és mindkét trendre van példa a keleti, a középső, valamint a nyugati országrészen.¹⁴

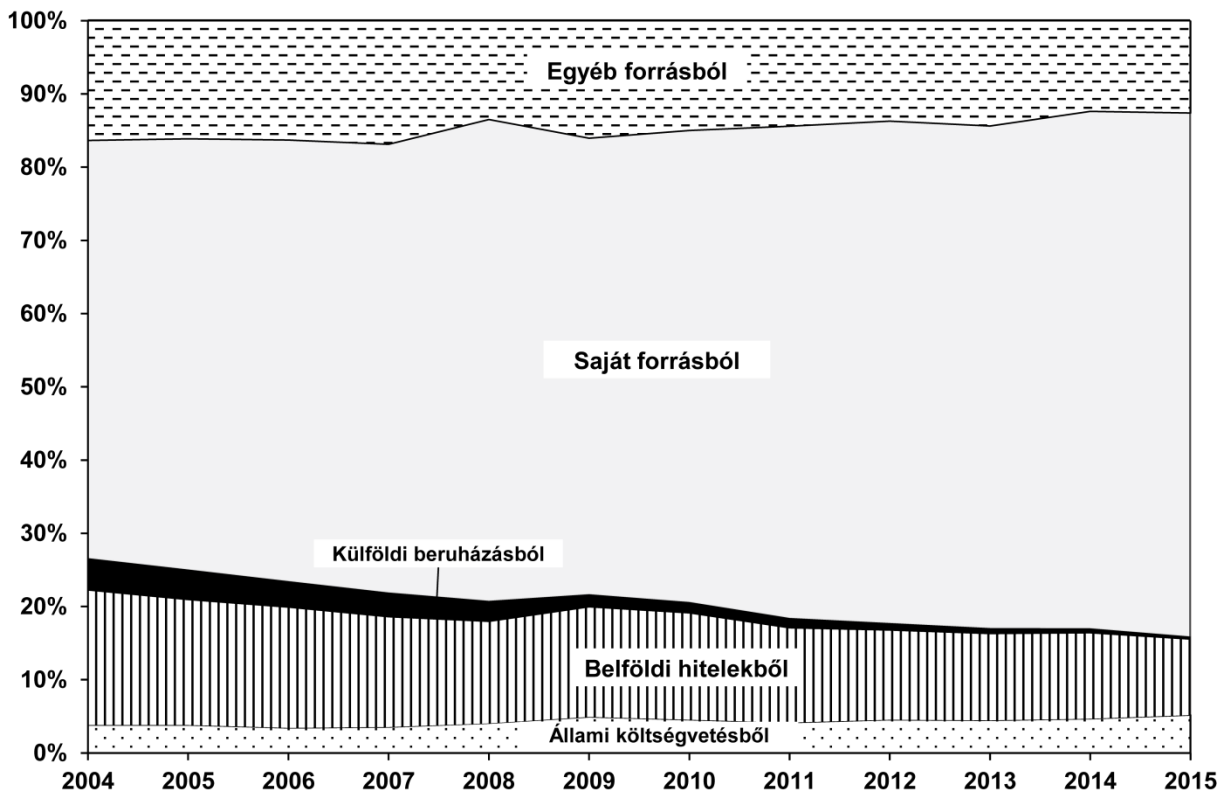
A háló tendenciaszerű zsugorodása a beruházások forrás szerinti megoszlásában is tetten érhető: a saját forrásból eszközölt beruházások aránya a belföldi hitelből és az állami költségvetésből végrehajtott beruházásokat messze meghaladva az elmúlt tíz esztendőben

¹⁴ Részletekbe menő eredményeinket a térbeli dinamika időbeli változásáról és mintázatáról, valamint az ezek mögött rejlő, vállalatméretenként, vállalati tulajdontípusonként és ágazatonként eltérő mechanizmusokról egy következő tanulmányunkban ismertetjük. Külön munkában fogjuk elemezni azt is, hogy az újszerű mintázat és a korábbi időbeli-térbeli eredmények hogyan kapcsolódnak a beruházások változó térbeli prioritásaihoz, a változó állami beruházásokhoz, valamint a változó túlfűtöttséghez.

folyamatosan növekedett, ami szintén a hálón kívüli szféra további terjeszkedését, a háló relatív és abszolút visszahúzódását jelzi az átalakulás folyamatában (8. ábra).

8. ábra

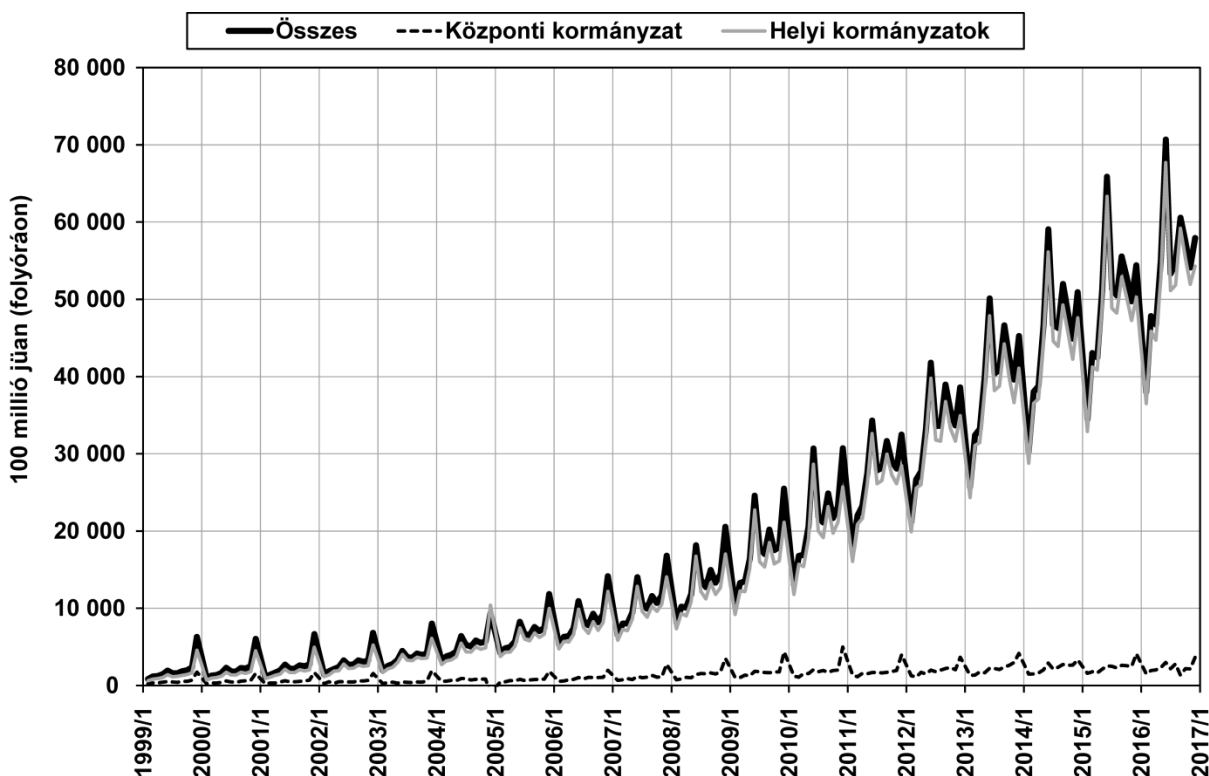
Az állóeszköz-beruházások forrás szerinti szerkezetének alakulása Kínában (2004–2015)

Forrás: Saját számítás a China Statistical Yearbook köteteinek adatai alapján

Megállapítható az is, hogy a háló országos szinten folyamatosan zajló abszolút és relatív visszahúzódása mellett a decentralizált hatalmi szerkezet tovább erősödik a hálón belüli decentralizáló reformok, valamint a hálón kívüli szféra lokális terjeszkedése következtében. A központi kormányzat szerepváltásának dinamikáját mutatja a központi és lokális kormányzatok beruházási értékének növekedési üteme. Ahogy a 9. ábra mutatja, – a központosító szándékú 1994-es adóreform (Csanádi, Lai 2003) ellenére – az ezredforduló óta folyamatosan nő a lokális kormányzati beruházások súlya, illetve nagyobb azok növekedési üteme.

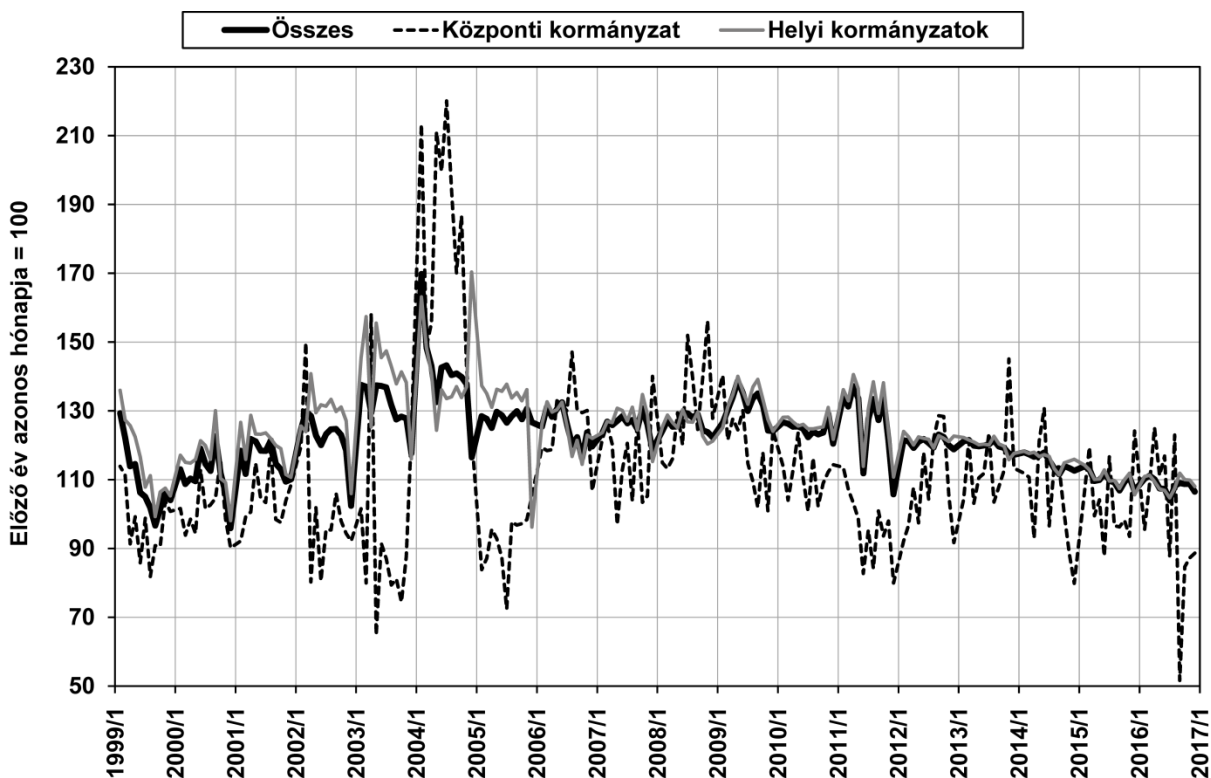
Az összes, a központi kormányzat, valamint a helyi kormányzatok által eszközölt állóeszköz-beruházások értékének alakulása Kínában, havi bontásban (100 millió jüanban, folyóáron) (1999. január–2016. december)

Forrás: Saját számítás a National Bureau of Statistics of China, Statistical Database adatai alapján

A 10. ábrából pedig az is látható, hogy szemben a 2004-es idősakkal, amikor a központi állami beruházások túlfutása okozta a gazdaság túlfűtöttségét, 2009-től 2012-ig éppen a központi állam próbálja a túlfűtöttséget visszafogni a központi beruházások lassításával, a bankok hitelezéseinek szigorúbb szabályozásával, kötelező tőkeemeléssel és egyéb szabályozók szigorításával (Csanádi 2014). Az intézkedések azonban a decentralizált pártállami háló következtében jórészt csak a központi beruházásoknál hatnak (l. 2011 és 2012 hónapjait az ábrán), miáltal a központ forráselosztó képessége visszaszorul a lokális szintek javára.

A központi kormányzat és a helyi kormányzatok által eszközölt állóeszköz-beruházások, továbbá az összes beruházás értékének változása Kínában, havi bontásban, az előző év megfelelő hónapjához viszonyítva (utóbbit 100 egységnek tekintve) (1999. január–2016. december)

Forrás: Saját számítás a National Bureau of Statistics of China, Statistical Database adatai alapján

Összességében arra következtethetünk, hogy a háló dinamikáját többféle változás is befolyásolta: a hálózathoz tartozó vállalatok országos számának 2012-ben kezdődő számszerű növekedésén¹⁵ túl a hálón kívüli vállalatok 2014-ig tartó gyorsabb, 2015-ben pedig lassabb növekedése, a központi beruházások 2012-es és 2015-ös jelentős visszafogása, illetve a lokális beruházások ütemének jelentős kiugrása, majd enyhén lassuló növekedése (10. ábra). Ez a folyamat még nem jelentené szükségszerűen a háló általános visszahúzódását, hanem csak a hatalmi szerkezet további átrendeződését a helyi hatalom irányába. Ha azonban újraértelmezzük ebből a szempontból a korábbi tartományi szintű térképeket, láthatjuk, hogy a gazdaság

¹⁵ Míg 1998-ban 64 737 olyan állami vállalat volt Kínában, amelynek éves bevétele meghaladta az 5 millió jüant, 2008-ban csak 21 313 db, 2010-ben pedig 20 253 db. 2011-től a számbavételi küszöbértéket 20 millió jüanra emelték, amelyet 2011-ben 17 052 állami vállalat haladt meg. Utána évről évre lassú növekedés figyelhető meg (2015-ben 19 273 vállalat), ennek volumene ugyanakkor eltöri a megelőző évek csökkenése mellett.

tartományi szintű átmeneti túlfűtöttsége (3. ábra), s vele a pártállami háló beruházásainak időszakos kiterjedése után a hatalmi háló a fokozatos decentralizáció során a beruházásokat tekintve tartományi szinten is folyamatosan visszahúzódik (7. ábra). Igaz, ez a visszahúzódás a decentralizált hatalmi eloszlás következtében a helyi kormányzatok beruházásainál lassabb, mint a központi kormányzatéinál (10. ábra), és a vállalatok száma szerint térben sem egyöntetű: van, ahol pusztán a háló abszolút kiterjedésével, van ahol a relatív (a hálón kívüli szféráénál gyorsabb) kiterjedésével is jár.

ÖSSZEFOGLALÁS

A beruházások és a gazdasági túlfűtöttség dinamikáját az átalakuló kínai pártállami rendszerben vizsgáltuk egy összehasonlító pártállami modell keretében értelmezve. Ráműtattunk arra, hogy a beruházások túlfutását, valamint a gazdaság ebből fakadó túlfűtöttségét a párt, az állam és a gazdaság döntéshozói közötti függőségi és érdekérvényesítési viszonyokból alakult pártállami hatalmi háló, illetve az abban keletkező szerkezeti motivációk okozzák. Ezért a pártállamokban a túlfűtöttség állandó jellegzetesség. Ez az összefüggés rendszerszerű, a háló sajátja, ezért a háló abszolút és relatív visszahúzódásától – a gazdasági rendszer fokozatos átalakulásától – függetlenül is érvényesül. Ez az általános sajátosság a pártállamok önhasonló hatalmi szerkezete következtében a kínai pártállami rendszer egészében és annak különböző aggregációs szintjein is kimutatható.

Megállapítottuk, hogy a fenti sajátosságok a hálót érő külső megrázkódtatás (globális válság) hatására az erőteljesebb állami beavatkozások következtében intenzívebbé válnak, időszakosan megnő a túlfűtöttség amplitúdója. A túlfűtöttség időszakos „kilengése” az országos szinttel egy időben tartományi szinten is megjelenik. A kínai decentralizált hatalmi hálóban a kilengés amplitúdója tartományi szinten az országosnál nagyobb, a legnagyobb amplitúdó az államilag preferált területeken (tartományokban) figyelhető meg. Bemutattuk azt is, hogy a beruházások, illetve a túlfűtöttség kilengésének és lecsengésének, valamint a háló kiterjedésének és zsugorodásának dinamikája összefügg: a túlfűtöttség átmeneti kilengése esetén a háló – mind országos, mind tartományi szinten – átmenetileg kiterjed, legerősebben a preferált területeken. Sőt, az átalakuló kínai gazdaságban a túlfűtöttség amplitúdója azért is megnő, mert a hálón kívüli szféra igazodik a háló preferenciáihoz (mind területi értelemben, mind a vállalati tulajdontípusok szempontjából).

A túlfűtöttség lanyhulásával a háló abszolút és/vagy relatív értelemben zsugorodik, mind országos, mind tartományi szinten. A lecsengés azonban differenciált: a decentralizált hatalmi eloszlás következtében a túlfűtöttség lanyhulása, valamint a háló zsugorodása a helyi

kormányzatok beruházásai esetén lassabb, mint a központi beruházásoknál. A folyamatosan decentralizálódó kínai hatalmi szerkezet következtében ugyanis a beruházások központi visszafogása kevésbé befolyásolja a lokális beruházások túlfutását, a helyi kormányok eladósodását és vele az önhasonló szerkezet belső motivációit. Ezen felül a túlfűtöttség lanygulása, valamint a háló zsugorodása lassúbb a preferált térségekben. Hasonló differenciálódás tapasztalható vállalati tulajdonformák szerint is. Az átalakulási folyamat során ugyanis a hálózathoz tartozó és az azon kívüli vállalatok mind túlfűtöttség, mind annak lecsengése esetén eltérően viselkednek. A túlfűtöttség időszakában a legnagyobb beruházási súllyal bíró hálón kívüli vállalat típusok beruházásai is valamelyest az államilag preferált területek irányába tolnak el, de sokkal kisebb mértékben, mint a hálón belüli vállalatokéi. Lecsengéskor ez az eltolódás a hálón kívüli vállalatoknál véget ér, vagy akár visszarendeződés történik a korábban általuk preferált (jellemzően fejlettebb) tartományokba, míg a hálózathoz tartozó vállalatok efféle visszarendeződő magatartást kevésbé vagy egyáltalán nem mutatnak. A globális válságot kompenzáló beavatkozások által okozott rövid távú pulzálás ellenére hosszú távon a háló abszolút és relatív zsugorodása, tehát az átalakulás folyamata országos és tartományi szinten is megfigyelhető.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ahuja, A., Nabar, M. (2012): Investment-led growth in China: Global spillovers. *IMF Working Paper* WP/12/267. <https://www.imf.org/~media/Websites/IMF/imported-full-text-pdf/external/pubs/ft/wp/2012/wp12267.ashx>. (Letöltés: 2017. június 2.)
- Bajt, A. (1971): Investment cycles in socialist economies: A review article. *Journal of Economic Literature*, 1., 53–63.
- Barta Gy. (1994): Gondolatok a szocialista telephelyelmélet megfogalmazásához. *Tér és Társadalom*, 3–4., 79–90.
- Bauer T. (1978): Beruházási ciklusok a tervgazdaságban. A reform előtti tervgazdaságok esete. *Gazdaság*, 4., 57–75.
- Bauer T. (1987): Ciklusok helyett válság? *Közgazdasági Szemle*, 12., 1409–1434.
- Beluszky P. (1999): *Magyarország településföldrajza*. Dialóg Campus, Budapest–Pécs.
- Brandt, L., Rawski, T. G. (2008): China's great economic transformation. In: Brandt, L., Rawski, T. G. (eds.): *China's great economic transformation*. Cambridge University Press, New York, 1–26.
- Chang, C., Chen, K., Waggoner, D. F., Zha, T. (2015): Trends and cycles in China's macroeconomy. *NBER Working Paper* 21244. <http://www.nber.org/papers/w21244>. (Letöltés: 2017. június 2.)
- Csanádi M. (1995): *Honnan tovább? A pártállam és az átalakulás*. T-Twins-KTI, Budapest
- Csanádi M. (1997): *Party-states and their legacies in post-communist transformation*. Edward Elgar, Cheltenham
- Csanádi M. (2006): *Self-consuming evolutions. A model on the structure, self-reproduction, self-destruction and transformation of party-states, tested on the Romanian, Hungarian and Chinese cases*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Csanádi M. (2014): Állami beavatkozás, lokális eladósodás, túlfűtöttség és ezek rendszerbeli okai a globális válság alatt Kínában. *Tér és Társadalom*, 1., 113–129.
- Csanádi M. (2016): Varieties of communist system transformation and their common systemic grounds: A comparative study of China and East European Countries. *Journal of Chinese Economic and Business Studies*, 4., 385–412.
- Csanádi M., Lai, H. (2003): Transformation of the Chinese party-state on national, prefecture and county levels. *KTI/IE Discussion Papers*, MT-DP – 2013/11. <http://www.mtakti.hu/doc/dp/dp/mtdp0311.pdf> (Letöltés: 2017. június 16.)

- Engels, F. (1950): *Hogyan „forradalmasítja” Eugen Dühring úr a tudományt: „Anti-Dühring”*. Szikra, Budapest
- Faragó, L. (1995): Kína a növekedési pólus elmélet gyakorlati megvalósítója. *Tér és Társadalom*, 3., 179–189.
- Frolic, B. M. (1976): Noncomparative communism: Chinese and Soviet urbanization. In: Field, M. G. (ed.): *Social consequences of modernization in communist societies*. Johns Hopkins University Press, Baltimore–London, 149–161.
- Goodman, D. S. (2004): The campaign to “Open Up the West”: National, provincial-level and local perspectives. *The China Quarterly*, 178., 317–334.
- Grosfeld, I. (1986): Endogenous planners and the investment cycle in centrally planned economies. *Comparative Economic Studies*, 1., 42–53.
- Gyuris F. (2011): A politikai irányváltások hatása a Kínai Népköztársaság gazdaságának térbeli képére. In: Takó F. (szerk.): „Közel, s távol”. *Az Eötvös Collegium Orientalisztika Műhely éves konferenciájának előadásaiból, 2009–2010*. Eötvös Collegium, Budapest, 210–223.
- Gyuris F. (2014): *The political discourse of spatial disparities. Geographical inequalities between science and propaganda*. Springer, Cham
- Gyuris F. (2015): Területi egyenlőtlenségek és a beruházások földrajzi eloszlása az átmenet Kínájában. In: Salát G. (szerk.): *Kínai álom – kínai valóság*. Typotex, Budapest, 42–64.
- Hajdú Z. (1993): Település- és településhálózat-fejlesztési politika Magyarországon az államszocializmus időszakában. In: Enyedi Gy. (szerk.): *Társadalmi-területi egyenlőtlenségek Magyarországon*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 39–56.
- Ickes, B. W. (1986): Cyclical fluctuations in centrally planned economies: A critique of the literature. *Soviet Studies*, 1., 36–52.
- Imai, H. (1994): China’s endogenous investment cycle. *Journal of Comparative Economics*, 2., 188–216.
- Imai, H. (1996): Explaining China’s business cycles. *The Developing Economies*, 2., 154–185.
- Jin, F., Qian, J. (2003): *A social and economic atlas of Western China*. China Intercontinental Press, Beijing
- Keidel, A., Gale, F., Voth, S., Nehru, V. (2007): *China’s economic fluctuations and their implications for its rural economy*. Carnegie Endowment for International Peace. <http://carnegieendowment.org/2007/05/31/china-s-economic-fluctuations-and-their-implications-for-rural-economy-event-996> (Letöltés: 2017. június 2.)
- Kornai J. (1981): Some properties of the Eastern European growth pattern. *World Development*, 9/10., 965–970.
- Kornai J. (1983): Bürokratikus és piaci koordináció. *Közgazdasági Szemle*, 9., 1025–1038.

- Lenin, V. I. (1949): *A kapitalizmus fejlődése Oroszországban: a nagyipar belső piacának kialakulása*. Szikra, Budapest
- Liu, Z., Spiegel, M. M. (2017): Reserve requirements as a Chinese macro policy tool. Federal Reserve Bank of San Francisco, *FRBSF Economic Letter*, 2017-15. <http://www.frbsf.org/economic-research/publications/economic-letter/2017/may/reserve-requirements-as-chinese-macro-policy-tool/> (Letöltés: 2017. június 2.)
- Ljungwall, C., Gao, X. (2009): Sources of business cycle fluctuations: comparing China and India. *CERC Working Paper*, 7. <http://swopec.hhs.se/hacerc/papers/hacerc2009-007.pdf> (Letöltés: 2017. június 2.)
- Meng, G. (2003): *The Theory and Practice of Free Economic Zones: A Case Study of Tianjin, People's Republic of China*. Peter Lang, Frankfurt am Main
- Meusburger, P. (1997): Spatial and social inequality in communist countries and in the first period of the transformation process to a market economy: the example of Hungary. *Geographical Review of Japan (Ser. B)*, 70., 126–143.
- Nagy T. (1954): A népgazdaság tervszerű (arányos) fejlődésének törvénye. *Magyar-Szovjet Közgazdasági Szemle*, 3., 201–225.
- Naughton, B. (1987): Macroeconomic policy and response in the Chinese economy: The impact of the reform process. *Comparative Economics*, 3., 334–353.
- Nemes Nagy J. (1987): *Regionális folyamatok a nyolcvanas évek első felében*. Országos Tervhivatal, Tervgazdasági Intézet, Budapest (Tervgazdasági Közlemények; 18.)
- Nemeskéri Zs. (2003): *A régiók fejlődése és konvergenciája Kínában*. PTE Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézet, Pécs
- Oppers, S. E. (1997): Macroeconomic cycles in China. *Working Paper of the International Monetary Fund*, WP/97/135. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/wp97135.pdf> (letöltés: 2017. június 2.)
- Osztrovityanov, K. V., Sepilov, D. T., Laptyev, I. D., Kuzminov, I. I., Gatovszkij, L. M., Jugyin, P. F., Pakov, A. I., Pereszlegin, V. I. (1955): *Politikai gazdaságtan. Tankönyv*. Szikra, Budapest
- Soós K. A. (1975): Causes of investment fluctuations in the Hungarian economy. *Közgazdasági Szemle*, 1., 25–36.
- Soós K. A. (1978): Some general problems of the Hungarian investment system. *Acta Oeconomica*, 3., 223–242.
- Soós K. A. (1986): *Terv, kampány, pénz*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest

- Soós K. A. (1987): Informal pressures, mobilization, and campaigns in the management of centrally planned economies. *Economics of Planning*, 1., 39–48.
- Soós K. A. (1989): Regular investment cycles or irregular investment fluctuations under central planning?. In: Frateschi, C. (ed.): *Fluctuations and cycles in socialist economies*. Avebury, Aldershot, 61–83.
- Szelényi I. (1990): *Városi társadalmi egyenlőtlenségek: tanulmányok*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Sztálin, J. V. (1953): *A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban*. Szikra, Budapest
- Vági G. (1982): *Versengés a fejlesztési forrásokért*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- Wong, C. (2011a): The fiscal stimulus program and problems of macroeconomic management in China. A „32rd Annual Meeting of OECD Senior Budget Officials” c. konferencia (Luxemburg, 2011. június 6–7.) előadásának anyaga. <http://www.oecd.org/gov/budgeting/48140003.pdf> (Letöltés: 2017. június 16.)
- Wong, C. (2011b): The fiscal stimulus programme and public governance issues in China. *OECD Journal on Budgeting*, 3., 1–21.
- Yuan, Y. (2015): Looking back 14 years after accession: Case of China. Felszólalás a „Third China Round Table on WTO Accessions” c. rendezvényen Dusanbéban (Tádzsikisztán), 2015. június 2-án. https://www.wto.org/english/thewto_e/acc_e/Session2YuanYuanPostAccessionLookingback14yearafter.pdf (Letöltés: 2017. június 19.)
- Zou, H. (1991): Socialist economic growth and political investment cycles. *World Bank Working Paper Series*, WPS 615. <http://documents.worldbank.org/curated/en/530501468774869575/pdf/multiopage.pdf> (Letöltés: 2017. június 2.)
- Zou, H. (1993): A note on the Bauer-Kornai investment cycle theory. *China Economic Review*, 1., 75–81.